

**GLOBAL JOURNAL OF ECONOMICS
AND
BUSINESS STUDIES**

(Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi)

**Cilt: 3 Sayı: 5
Bahar 2014**

DERGİ SAHİBİ

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

İDARİ İŞLER MÜDÜRÜ

Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Yrd. Doç. Dr. Tarhan OKAN

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ

Posta Adresi:

Global Journal of Economics and Business Studies (Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi)
Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlarbaşı / 29100
Gümüşhane

İletişim ve Teknik Destek:

Eposta: info@jgebs.com

ISSN: 2147-415X

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan KÜÇÜK, Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN, Gümüşhane Üniversitesi

HAKEM KURULU

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDINKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar AKYAZIKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KALKIŞIM..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Osman PEHLİVAN Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAK Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Rasim YILMAZ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Taner ACUNER.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mukesh CHAUDHRY..... Indiana University of Pennsylvania
Doç. Dr. Orhan KÜÇÜK Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Birdoğan BAKİ.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Seyfettin ARTANKaradeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Sabri KURTULDU Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur KAYA Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Halis DEMİR Rize Üniversitesi
Doç. Dr. Tülay İlhan NAS Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Fazıl KIRKBİR Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin ER Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ERDOĞAN Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bülent DOĞRU Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuri BALTACI	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tarhan OKAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanefi TOPAL	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Müslüm BASILGAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nihat YILMAZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih AKKANAT	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan AYAYDIN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Handan ÇAM	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İskender PEKER	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Barış YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emel YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜNVER	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tufan ÖZSOY	Gümüşhane Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfa No
Türkiye’de Kobi Kredilerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi <i>Filiz TUTAR, Yıldız ÜNLÜLEBLEBİCİ</i>	01-14
Refah Rejimleri ve Sağlık Sistemleri <i>Emre KOL</i>	15-31
Sağlık Bakanlığı 184 Sabim Hattına Yapılan Şikâyetlerin Karşılaştırmalı Analizi <i>Sedat BOSTAN, Taşkın KILIÇ, Fatma ÇİFTÇİ</i>	32-40
Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler <i>Fatih BALKAYA</i>	41-50

TÜRKİYE'DE KOBİ KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ (2006-2011)¹

Filiz TUTAR² Yıldız ÜNLÜBLEBİCİ³

ÖZET

Esnek ve başarılı üretim yapısına sahip olmaları, toplumsal kalkınma ve ekonomik büyüme sağlamaları, yeni iş olanakları yaratarak istihdama katkıda bulunmaları ve benzeri özellikleriyle KOBİ'ler, son dönemde dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebepten ötürü dünya ile ekonomik anlamda bütünleşmek ve ülkemizdeki KOBİ'lerin verimliliğini artırmak için KOBİ destek politikaları geliştirilmektedir. KOBİ'lere sağlanan desteklerin en önemlileri arasında yer alan KOBİ kredilerinin ekonomik büyüme etkilerinin incelendiği bu çalışmanın amacı, KOBİ'lere kullanılan krediler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek ve nedenselliğin yönünü bulmaktır. Ekonometrik analiz sonucuna göre, Türkiye'de KOBİ'lere verilen krediler ile ekonomik büyüme arasında, KOBİ kredilerinin ekonomik büyümenin nedeni olduğu yönünde bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Ekonomik Büyüme, KOBİ Kredileri, Nedensellik.

Jel Kodu: O49.

ECONOMIC GROWTH EFFECTS OF SME LOANS IN TURKEY (2006-2011)

ABSTRACT

SMEs; having flexible and successful production structure, providing social development and economic growth, contributing to employment by creating new job opportunities, and like these features have crucial place in world economy latterly. Due to the fact that SMEs Support Policies are developed in order to integrate economically with the world and to improve the efficiency of SMEs in our country. The aim of this study, in which the effect of SMEs credits that is one of the most crucial one among the supports provided to SMEs on economic growth is observed, is to test the causal relationship between Credits to SMEs and Economic Growth and to find the direction of causality. According to the results of the econometric analysis, it is concluded that there is a relation in which SME Credits are the cause of economic growth when it is observed Credits to SMEs and Economic Growth in Turkey.

Key Words: SME, Economic Growth, SMEs' Credit, Causality.

Jel Code: O49.

1. GİRİŞ

20. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Büyük Buhran'ın oluşturduğu durgunluk ve kriz ortamını aşamayan, olumsuz etkilenen büyük işletmeler gözden düşerken, esnek yapılarıyla kriz ortamına daha çabuk adapte olan küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) dünya ekonomisinde dikkat çekmeye başlamıştır. 2000'li yılların başlarında ise giderek yaygınlaşmaya başlayan KOBİ'ler, ülkelerin imalat sanayinde büyük işletmelere göre daha fazla rol almışlardır. Başarılı üretim yapıları, bölgesel kalkınmışlığı artırmaları ve en önemlisi istihdama sağladıkları katkı ile küçük ve orta ölçekli işletmeler ülke ekonomilerinin temelini oluşturmaktadır.

KOBİ'lerin ülke ekonomisine sağladığı katkılar göz önünde bulundurularak desteklenmesi gerektiği dünya ekonomilerinde ve ülkemizde kabul görmüştür. Ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla imalat sanayinde önemli paya sahip olan KOBİ'leri desteklemek ve geliştirmek üzere ülkemizde birçok kurum ve kuruluş

¹ Bu çalışma, "KOBİ Kredilerinin Ekonomik Büyüme Etkileri: Türkiye Örneği" konulu Niğde Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalı'nda yapılan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, flztutar@hotmail.com

³ Halkbank, Yildiz.UNLULEBLEBICI@halkbank.com.tr

faaliyet göstermektedir. Bu kurum ve kuruluşlar KOBİ'lere sosyal ve finansal destek vermektedir. Finansal desteklerin başında banka kredileri, devlet yardımları ve teşvikler gelmektedir.

Banka kredilerinin KOBİ'leri geliştirdiği ve KOBİ'lerin ülke ekonomisinde taşıdığı önem dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada, ilk olarak konuyla ilgili literatür taraması (yazın taraması) yapılmıştır. İkinci kısımda KOBİ'ler ve ekonomik etkileri ele alınmıştır. Son olarak da araştırmanın yöntemi ve araştırmanın uygulama aşamaları ve birim kök testi, eş bütünleşme testi, nedensellik testi sonuçları yorumlanmıştır. KOBİ'lere kullanılan krediler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi üzerinde durulmuştur. Yapılan ekonometrik analiz ile 2006-2011 yılları arasında böyle bir ilişkinin varlığı ve yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. YAZIN TARAMASI

Literatürdeki çalışmalarda banka kredileri- ekonomik büyüme arasındaki ilişki genel olarak “finansal gelişme ve ekonomik büyüme” bağlamında değerlendirilmekte, banka kredileri veya kredi hacmi; finansal gelişmenin bir göstergesi olarak analize dahil edilmektedir.

Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen öncü çalışma Kar ve Pentecost (2000) tarafından yapılmıştır. Yazarlar çalışmalarında 1963-1995 dönemleri arası yıllık verileri kullanmışlardır. Çalışmalarında finansal gelişmeyi temsil etmek üzere para arzı, özel sektör kredileri gibi değişkenler kullanmışlardır. Eş bütünleşme ve hata düzeltme metodlarını uyguladıkları çalışmalarında, ekonomik kalkınmadan özel sektör kredilerine doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Güven (2002), banka kredileri ve büyüme ile ilgili bir çalışmada 1987-2000 dönemi üç aylık verileri kullanmıştır. Granger nedensellik ve varyans ayrıştırması yöntemleri ile toplam kredilerin ekonomik büyümede etkili olduğu sonucunu elde etmiştir. Korap ve Aslan (2006); 1987-2004 dönemi üç aylık verilerini kapsayan incelemelerinde, finansal gelişmişlik göstergesi olarak özel sektör kredi hacminin GSYH'ya oranını dikkate almışlardır. Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik sınavasını kullandıkları çalışmada finansal gelişme ekonomik büyümenin nedenidir sonucuna varmışlardır.

Banka kredileri ve reel ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma da Öztürkler ve Çermikli (2007) tarafından yapılmıştır. 1990- 2006 yılları arası gözlenen değişkenler, basit VAR modellerine ve Granger Nedensellik Testine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular reel ekonomi ve banka kredileri arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu yönündedir. Özcan (2007), 1960-2005 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak 78 ülkenin finansal kalkınma ve iktisadi büyüme ilişkisini Granger nedensellik ve VAR modeli yöntemleriyle araştırmıştır. Araştırmada özel sektör kredilerinin GSYH'ya oranını finansal kalkınmayı temsil eden değişkenlerden biri olarak kullanmış ve iktisadi büyümeden kredilere doğru bir nedensellik bulgusuna ulaşmıştır. Tez çalışmasında kurumsal ve bireysel kredilerin büyüme ile ilişkisini inceleyen Kaygusuz (2008), 1988-2007 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak ekonomik büyümeden kredilere doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Finansal gelişmişlik göstergesi olarak özel sektöre verilen kredileri dikkate alan Altunç (2008), 1970-2006 dönemi yıllık verilere Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi yöntemlerini kullanmıştır. Elde edilen bulgularda özel sektöre verilen krediler ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu yönündedir. Bu konuda yapılmış daha güncel bir çalışma ise Ceylan ve Durkaya (2010)'un, 1998-2008 dönemi üçer aylık verilerine Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi uygulamışlardır. Ekonomik büyümeden kredilere doğru tek yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Finansal gelişme ölçütü olarak kredilerin ekonomik büyüme ile ilişkisini araştıran Türedi ve Berber (2010), 1970-2007 dönemi yıllık verileri VAR Nedensellik Testi ekonometrik yöntemine tabi tutmuşlar, finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna varmışlardır. Öztürk, Darıcı ve Kesikoğlu (2011)'in çalışmalarında finansal gelişmeyi temsil etmek üzere banka kredilerinin GSYH'ya oranı kullanılmıştır. 1992- 2009 yılları arası dokuz ülke için Panel Nedensellik Testi uyguladıkları araştırmada ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedenselliğin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye ekonomisi ile finansal gelişme arasında yapılmış nedensellik çözümlemelerinde ortak bir sonuca varılamamıştır. Bazı çalışmalarda ilişkinin yönü finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru iken, genelinde ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru nedensel ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Nadiren de olsa bazı çalışmalarda çift yönlü ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızdan elde ettiğimiz,

“kredilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişkinin varlığı sonucu”, Güven (2002), Aslan ve Korap (2006), Türedi ve Berber (2010)’in çalışmasını doğrular niteliktedir.

3. KOBİLER VE EKONOMİK ETKİLERİ

KOBİ’ler, küreselleşen dünyamızdaki değişen piyasa koşullarına hızlı uyum yetenekleri, bölgesel kalkınmadaki rolleri, işsizliğin azaltılması, yeni iş alanlarının açılması ve ihracata katkıları gibi bir dizi olumlu özellikleri nedeniyle oldukça önemlidir. KOBİ’lerin ulusal ekonomiler içindeki önemi her geçen gün artmakta ve bu işletmelerin üretim, ihracat, katma değer ve yatırım içindeki payı önemli büyüklüklere ulaşmaktadır.

Türkiye’de KOBİ’lerin önemi 1990 yılından sonra daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. KOBİ’lerin ülkemizdeki önemini görebilmek açısından işyeri sayısı, istihdam edilen kişi ve katma değer payları gibi üç önemli göstergeye bakılabilir. Bu nitelikler çerçevesinde KOBİ’lerin ülkemizin sosyal ve ekonomik alanlarındaki önemi daha net anlaşılabilir (Kalkan, 2005: 15). KOBİ’ler, Türkiye ekonomisinin özellikle üç sahasında “kilit” rolü oynamaktadır (TESK,1998: 14). Bunlar:

• **İstihdam:** Bütün dünya ekonomilerinde olduğu gibi ülkemizde de KOBİ’ler, daha az yatırımla daha çok kişiye istihdam imkânı veren, teknolojik değişime daha yatkın, ekonomik dalgalanmalardan çok daha az etkilenen, talep değişiklik ve çeşitlerine kolay uyum sağlayan kuruluşlar olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’nin en önemli problemlerinden birisi işsizliktir. İşsizlikle mücadelede en önemli unsur ise, hiç şüphesiz yatırımların artırılmasıdır. Yapısal işsizlik olarak tanımlanarak bu işsizlik probleminin çözümünde, uzun süreli istihdam oluşturma özelliği olan yatırımların ortaya çıkması gerekmektedir.

• **Değişme:** Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler tüketici tercihlerine daha esnek yaklaştıkları, yeniliklere daha yatkın oldukları ve çalışanlarıyla daha yakın ilişki içinde olduklarından değişime hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmekte ve ekonomiye canlılık kazandırmaktadırlar (Bağrıaçık, 1991: 139). Küçük ve orta ölçekli işletmeler yenilik kapasiteleri sayesinde ekonomik değişmeyi sağlama ve gelecekteki pazar gereksinimlerini karşılamada ana kaynak rolünü üstlenirler (TESK, 1998: 14).

• **Geliştirme:** KOBİ’lerin ekonomiye istenilen dinamizmi kazandırabilmesi için rasyonel bir şekilde büyümeleri gerekir. Thompson, küçük işletmelerin rasyonel büyüebilmeleri için beş öneride bulunmuştur. Bu öneriler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Thompson, 1993: 33).

- Yeni ve ayrıntılı bir işletme planı hazırlamak,
- Mali danışmanlar aracılığıyla nakit akışını yakından incelemek,
- Kapasite artışlarını karşılamak için yeterli işgücüne sahip olduğundan emin olmak,
- Objektif düşünceye sahip olabilmek için danışmanlık hizmetlerinden faydalanmak,
- Hızlı bir şekilde büyümek ve daha temkinli ve ölçülü davranmaktır.

Ulusal ekonomilerin motoru olan KOBİ’lerin ekonomiye katkılarını toparlayacak olursak, öncelikle buldukları bölgede bölgesel kalkınmayı hızlandırır, istihdamı körüklerler, katma değer yaratırlar, dış ticareti arttırırlar, ekonomiye dinamizm verirler, esneklik ve yenilikleri teşvik ederler ve mali katkıda bulunurlar.

Ülkemizde KOBİ’ler bir dönüşüm süreci yaşamaktadırlar. Bu dönüm süreci ile geleneksel çizgide üretim yapan, yalnız yerel pazarlara yönelik faaliyet gösteren, büyümekten çekinen, demode teknoloji kullanan ve serbest rekabetten kaçınan klasik KOBİ anlayışı tüm yapısal ve fonksiyonel alanlarda yeniliklere açık, bilgiye ve bilgilenmeye önem veren, pazarı küresel olarak algılayan, rekabeti olmazsa olmaz sayan KOBİ felsefesine dönüşmektedir. Bu dönüşümü gerçekleştirmiş KOBİ sistemi, Türkiye özelinde toplumsal barışın, ekonomik dinamizmin ve siyasal istikrarın kaçınılmaz koşuludur (İraz, 2006: 228).

4. MODEL SEÇİMİ VE ARAŞTIRMANIN UYGULAMA AŞAMASI

KOBİ kredileri ve ekonomik büyüme nedensellik ilişkisi analizinde “Granger Nedensellik Testi” kullanılmıştır.

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Ekonometrik çalışmalarda genel olarak kullanılan En Küçük Kareler (EKK) gibi geleneksel tahmin yöntemleri, değişkenlerin kovaryansının ve ortalamasının sabit ve zamandan bağımsız olduğunu varsaymaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, “veriler örtülü olarak durağan sayılmıştır (Gujarati, 2001: 707). Fakat birim kök testlerinin geniş sayıda makro değişkene uygulanması bu varsayımın her zaman geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Zaman içerisinde ortalaması ve varyansı değişken değişkenler, “durağan olmayan” veya “birim kök” içeren değişkenlerin EKK yöntemiyle tahmin edilmesi halinde güvenilir olmayan sonuçlara yol açacağını göstermektedirler. Durağan olmayan değişkenlerin tahmin edilmesine, “düzmece regresyon (spurious regression)” denir (Granger, 1974: 35). Bu değişkenler gerçek anlamda ilişkili olmamasına rağmen birbiriyile ilişkili gibi algılanması anlamına gelmektedir.

Ekonomik büyüme ve KOBİ kredileri göstergeleri arasındaki ilişkinin incelenmesinin ilk aşaması, serilerin durağan olup olmasının belirlenmesidir. Kullanılacak değişkenlerin durağanlık durumlarının incelenmesi için genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) birim kök testi, Johansen Koentegrasyon (Eşbütünlüşme) Testi ve Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır.

4.2. Ekonometrik Analiz Uygulaması Bulguları

Nedensellik Testi uygulanacak zaman serileri Ek 1’de verilmiştir. Bu 2 (lgdp ve lkk) zaman serisi üzerinde Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Nedensellik Testi uygulamadan önce bu iki verinin durağanlıkları Birim Kök Analizi ile test edilecek, ardından Koentegrasyon Analizine tabi tutularak aralarında eş bütünlüşme olup olmadığı test edilecektir. Bunların tamamlanmasından sonra Granger Nedensellik Analizi yapılacaktır.

4.2.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Yapılan durağanlık testleri sonucunda; KOBİ kredileri (lkk) ve GSYH (lgdp) %1 anlam düzeyinde durağan değildir. Bu nedenle durağan çıkmayan bu verilerin birinci farkları alınmıştır. Birinci farkları alınan GSYH (lgdp) ve KOBİ kredileri (lkk) verisi %5 anlam düzeyinde durağandır. Zaman serilerinin ADF test sonuçları aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: ADF Testi Sonuçları

ADF Test İstatistiği	ADF Test Sonucu	Kritik Değer	ADF Test Sonucu
LGDP, ADF Test İstatistiği	-3.050538 (%1 anlamlılık düzeyinde durağan değil, birim kök var.)	%1 Kritik Değer	-3.5572
		%5 Kritik Değer	-2.9167
		%10 Kritik Değer	-2.5958
LGDP, ADF Test İstatistiği (Birinci farkı alınmış)	-6.527346 (%5 anlamlılık düzeyinde durağan, birim kök yok.)	%1 Kritik Değer	-3.5598
		%5 Kritik Değer	-2.9178
		%10 Kritik Değer	-2.5964
LKK, ADF Test İstatistiği	0.506790 (%1 anlamlılık düzeyinde durağan değil, birim kök var.)	%1 Kritik Değer	-3.5572
		%5 Kritik Değer	-2.9167
		%10 Kritik Değer	-2.5958
LKK, ADF Test İstatistiği (Birinci farkı alınmış)	-3.010768 (%5 anlamlılık düzeyinde durağan, birim kök yok.)	%1 Kritik Değer	-3.5598
		%5 Kritik Değer	-2.9178
		%10 Kritik Değer	-2.5964

Durağanlık testine tabi tutulan verilerin birim kök test çıktıları EK 2’de yer almaktadır.

4.2.2. Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Yapılan Johansen Eş Bütünleşme Testi sonucunda; GSYH ve KOBİ'lere verilen kredileri gösteren KK arasında eş bütünleşme vardır. Yani GSYH ile KOBİ kredileri arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur. Bu sonuçlardan yola çıkılarak Granger Nedensellik Analizi yapılmıştır. Bu iki verinin koentegrasyon test sonuçları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: LGDPSA ve LKKS Değişkenlerinin Koentegrasyon Testi Sonuçları

Eigenvalue	Likelihood Ratio	5 Percent critical value	1 Percent critical value	Hypothesized No. of CE (s)
0.322642	20.67489	15.41	20.04	None
0.000536	0.028432	3.76	6.65	At most 1

Eş bütünleşme testine ilişkin asıl tablo EK 3'de verilmiştir.

4.2.3. Nedensellik Testi Sonuçları

GSYH ve KK değişkenlerine uygulanan İkili Granger Nedensellik testinden elde edilen sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir. Tabloya göre, KOBİ Kredilerinin, GSYH'nın nedeni olmadığını kabul eden sıfır hipotezi reddedilmiştir; GSYH'nın, KOBİ kredilerinin nedeni olmadığını kabul eden sıfır hipotezi ise ret edilememiştir ($\alpha = \%1$ hata payına göre değerlendirilmiştir). Tabloya göre KOBİ kredileri GSYH'nın Granger nedeni iken, GSYH, KOBİ kredilerinin Granger nedeni değildir.

Tablo 3: GSYH İle KOBİ Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisi Sonuçları

Pairwise Granger Causality Tests		
Null Hypothesis:	F-Statistic	Probability
LKK does not Granger Cause LGDP	7.62479	0.00133
LGDP does not Granger Cause LKK	1.41295	0.25337

Granger nedensellik testine ilişkin asıl Tablo, EK 4'de verilmiştir.

4.3. Analiz Sonuçları

Çalışmamızda Türkiye ekonomisinde KOBİ'lere kullanılan krediler ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, (2006: 12-2011: 06) dönemi aylık zaman serileri kullanılarak araştırılmıştır. İlk etapta değişkenler ADF Durağanlık Testine tabi tutulmuştur. LGDP ve LKK değişkenleri %1 anlamlılık düzeyinde durağan değildir, birim kök içermektedir. Serilerin birinci farkı alınarak tekrar ADF Testi yapıldığında sonuçlar, %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu, birim kök bulunmadığını göstermektedir. Bu iki serinin kombinasyonlarının doğrusal mı olduğunu öğrenmek için yapılan Johansen Eş Bütünleşme Testi sonucuna göre, serilerin eş bütünleşme olmadığını iddia eden sıfır hipotezi %5 anlam düzeyinde reddedilmiştir. Bu bulgulara dayanarak LKK ve LGDP serilerinin eş bütünleşme olduğunu ve uzun dönemli ilişkiye sahip olacaklarını %95 güvenle söylemek mümkündür. İlişkinin yönü hakkında detaylı bilgi vermesi için yapılan Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre "KOBİ Kredileri GSYH'nın Granger nedeni değildir" hipotezi 0,00133 olasılıkla ret edilmiştir. Fakat "GSYH KOBİ kredilerinin bir Granger nedeni değildir" hipotezi ret edilememiştir. Bu bulgulara bakılarak (% 0,133 hatayla kabul edilebilir) "KOBİ kredileri GSYH'nın nedenidir" sonucuna varılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi ile incelenmiştir. KOBİ kredileri ve ekonomik büyüme arasında KOBİ kredilerinden büyümeye doğru tek yönlü ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada kredilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişkinin varlığı sonucu, Güven (2002), Aslan ve Korap (2006), Türedi ve Berber (2010)'in çalışmasını doğrular niteliktedir.

5. SONUÇ

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilir olması için yaptığı olumlu katkıları, işsizliğin azaltılması ve yeni istihdam alanı yaratmadaki başarıları, esnek üretim yapısına sahip olmaları dolayısıyla piyasa koşullarında meydana gelen değişimlere hızla adapte olabilmeleri KOBİ'leri günümüz dünyasında önemli bir konuma getirmiştir.

Ülkemizde imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin % 99,5'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır. Toplam istihdamın % 76,7'si KOBİ'lerde yer almaktadır. Yaratılan katma değerde KOBİ'lerin payı % 26,5'tir. Bu göstergeler KOBİ'lerin ülke ekonomilerinde hayati bir öneme sahip olduğunu ve ekonomik büyümenin belkemiğini oluşturduğunu göstermektedir (İTO, 2006: 22).

Bu çalışmada, Türk ekonomisinin temel dinamiklerinden olan KOBİ'lerin desteklenmesi ve bu desteklerin başında gelen KOBİ kredilerinin ekonomik büyümeye etkisi araştırılmıştır. Türkiye'de KOBİ'lere kullanılan krediler ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla, 2006: 12 – 2011: 06 dönemi aylık göstergeler itibarıyla, ekonomik gelişmeyi ve KOBİ kredilerini temsil eden veriler tespit edildikten sonra ekonometrik bir analiz yapılmıştır.

Öncelikle analizde kullanılan değişkenler birim kök taşıyıp taşımadıkları araştırılmış, GSYH ve KOBİ kredileri serisinin birim kök taşıdıkları fakat birinci farkı alındığında durağanlaştığı, birim kökten arındırıldığı anlaşılmıştır. GSYH ve KOBİ kredileri verilerine koentegrasyon testi uygulanmış ve veriler eş bütünleşme çıkmışlardır. Bu aşamadan sonra, bağımlı (GSYH) ve bağımsız (KOBİ kredileri) değişkenler Granger nedensellik testine tabi tutulmuşlardır. Granger nedensellik testi sonucunda; KOBİ'lere kullanılan krediler ile ekonomik gelişme arasında tek yönlü bir nedenselliğe rastlanılmıştır. Bu nedensellik KOBİ kredilerinden ekonomik gelişmeye doğrudur. Yani “Türkiye’de KOBİ'lere kullanılan krediler ekonomik gelişmenin nedenidir” sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ampirik çalışma ile Güven (2002), Aslan ve Korap (2006), Türedi ve Berber (2010)’in çalışmasını destekler nitelikte sonuç elde edilmiştir.

Türkiye örneğinde KOBİ'lerin gelişmesinin ekonomiye katkıları sebebiyle KOBİ'lerin her düzeyde desteklenmesi ve sorunlarına çözüm getirilmesi zorunludur. Ülkemizdeki KOBİ'lerin var olan finansal sorunlarına yönelik olarak AB'deki politikalar doğrultusunda çözüm önerileri aşağıda belirtilmiştir.

- KOBİ'lerin sermaye piyasalarına açılabilmesi için NASDAQ, EASDAQ gibi bir piyasanın kurulması ve daha etkin bir biçimde faaliyet göstermesi için başlatılan çalışmalar en kısa sürede sonuçlandırılmalıdır.
- KOBİ'lere Leasing şirketleri, factoring, risk sermayesi, küçük işletmeler yatırım ortaklığı gibi yeni finansman araçlarının tanıtılması ve bunların gelişiminin sağlanması için gerekli desteklerin verilmesi ve bu doğrultuda yasal değişikliklerin yapılması gerekmektedir.
- KOBİ'lerin kredi temin etmede karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri olan teminat sorununun çözümü için uygulamakta olan Kredi Garanti Fonu yaygınlaştırılmalı ve güçlü fonlarla desteklenmelidir. Özellikle kredi garanti fonu sisteminin belli başlı bankalara bağlı olmaktan çıkarılarak ülkemizde faaliyet gösteren tüm bankaların katılımının da sağlanması gerekmektedir.
- Avrupa Birliği'nde uygulanan, KOBİ'ler ile Bankacılık sektörünün bir araya getirilerek sorunlarının tartışıldığı ve çözümler arandığı, sürekli bir oluşum olan KOBİ– Banka Yuvarlak Masa Toplantılarına benzer bir uygulama getirilmelidir.
- Mali ortamın iyileştirilmesine yönelik olarak tüm vergilerde indirim, muafiyet gibi birtakım esneklikler sağlanmalıdır.
- KOBİ'lerin devlet yardım ve teşviklerinden daha iyi yararlanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin bu kesimin anlayabileceği bir şekilde düzenlenmeli ve bu konuda KOBİ'ler bilgilendirilmelidir.
- KOBİ'leri desteklemeye yönelik kurulan kalkınma ajansları Türkiye'nin tüm bölgelerinde yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALTUNÇ, F. Ömer (2008), “Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(3), 113-127.
- BAĞRIACIK, Atila (1991), “Başka Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Küçük ve Orta Boy Firmalar”, Uluslararası Sempozyum, İSO Araştırma Dairesi Yayını, No: 1991/5.
- BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten>, [Erişim Tarihi: 22.12.2011].
- CEYLAN, Servet ve Mehmet DURKAYA (2010), “Türkiye’de Kredi Kullanımı - Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (24), 21-35.
- ÇERMİKLİ, H. Affan ve Harun ÖZTÜRKLER (2007), “Türkiye’de Bir Parasal Aktarım Kanalı Olarak Banka Kredileri”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, S. 514, 57- 68.
- GRANGER, C. W. J. ve NEWBOLD, P. (1974), “Spurious Regression in Econometrics”, Journal of Econometrics.
- GUJARATI, D.N. (2001), Basic Econometrics, (Çev. Gülay Günlük Şenesen ve Ümit Şenesen), İstanbul, Literatür Yayınları.
- GÜVEN, Sami (2002), “Türkiye’de Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi”, İktisat İşletme Ve Finans Dergisi, S.17, 88-100.
- İRAZ, Rıfat (2006), “Küresel Rekabet Ortamında Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Ulusal Sosyo-Ekonomik Sisteme Katkıları Açısından Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 223-236.
- JOHANSEN S., (1988), “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, Journal of Economic Dynamics and Control.
- KALKAN, Adnan; (2005), KOBİ’lere Sağlanan Desteklerin Örgütsel Performansına Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Fakültesi İşletme Ana Bilim Dalı, Kocaeli.
- KAR, Muhsin ve Eric J. PENTECOST; (2000), “Financial Development And Economic Growth İn Turkey: Further Evidence On The Causality Issue”, Economic Research Paper, No: 00/27.
- KAYGUSUZ, İpek; (2008), Kurumsal ve Bireysel Kredilerin Büyüme İle İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KORAP, Levent H ve Özgür ASLAN; (2006), “Türkiye’de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.17, 1-20.
- ÖZCAN, Figen; (2007), Finansal Kalkınma ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Dünya Ülkeleri ve Türkiye Örneği, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÖZDEMİR, Süleyman; Halis Yunus ERSÖZ ve İbrahim SARIOĞLU (2006), İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Nurettin; Hava KILIÇ DARICI ve Ferdi KESİKOĞLU (2011), “Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar İçin Bir Panel Nedensellik Analizi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1(30), 53-69.
- TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, [E.T: 21.12.2011].
- TESK (1998), Avrupa Topluluğuna Giriş Aşamasında Türk Küçük İşletmelerinin Durumu, Karşılaşacakları Sorunlar ve Çözüm Yolları, Ankara: TESK Yayınları, No: 11.
- THOMPSON, K. David (1993), “Managing Your Company’s Growth”, Black Enterprise, Vol. 33, No: 9, April.
- TÜREDİ, Salih ve Metin BERBER (2010), “Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.35, 301-316.

EKLER

Ek 1: Uygulama Aşamasında Kullanılacak Veriler

YIL/AY	GDP	LGDP	KK	LKK
2006/12	8427434,576	6,92569539	59614	4,775348
2007/1	7868557,778	6,895895138	58895	4,770078
2007/2	7107084,444	6,851691476	60710	4,78326
2007/3	7868557,778	6,895895138	61992	4,792336
2007/4	8103635,604	6,908679904	63531	4,802986
2007/5	8373756,791	6,922920343	64682	4,810783
2007/6	8103635,604	6,908679904	67173	4,827195
2007/7	9358012,793	6,971183635	69063	4,839245
2007/8	9358012,793	6,971183635	70548	4,848485
2007/9	9056141,413	6,956943195	72335	4,859348
2007/10	8780153,587	6,943502113	73042	4,863573
2007/11	8496922,826	6,929261674	75337	4,877008
2007/12	8780153,587	6,943502113	76521	4,883781
2008/1	8327592,341	6,920519457	76686	4,884716
2008/2	7790328,319	6,891555761	77532	4,889481
2008/3	8327592,341	6,920519457	80128	4,903784
2008/4	8316387,363	6,91993471	81986	4,91374
2008/5	8593600,275	6,934175149	82369	4,915764
2008/6	8316387,363	6,91993471	85700	4,932981
2008/7	9438048,391	6,9748822	85782	4,933396
2008/8	9438048,391	6,9748822	85206	4,93047
2008/9	9133595,217	6,960641761	86821	4,938625
2008/10	8167876,63	6,912109169	88500	4,946943
2008/11	7904396,739	6,89786873	87596	4,942484
2008/12	8167876,63	6,912109169	84605	4,927396
2009/1	7179183,897	6,856075078	82274	4,915263
2009/2	6484424,165	6,811871416	82139	4,914549
2009/3	7179183,897	6,856075078	81298	4,91008
2009/4	7670515,807	6,884824569	79991	4,903041
2009/5	7926199,667	6,899065008	79540	4,900586
2009/6	7670515,807	6,884824569	79423	4,899946
2009/7	9176357,107	6,962670306	78850	4,896802
2009/8	9176357,107	6,962670306	79627	4,90106
2009/9	8880345,587	6,948429867	81694	4,91219
2009/10	8646314,915	6,936831049	80115	4,903714
2009/11	8367401,53	6,92259061	80711	4,906933
2009/12	8646314,915	6,936831049	83271	4,920494

2010/1	8056427,078	6,90614248	83892	4,923721
2010/2	7276772,844	6,861938818	86400	4,936514
2010/3	8056427,078	6,90614248	89652	4,95256
2010/4	8454277,582	6,927076503	92614	4,966677
2010/5	8736086,835	6,941316942	95590	4,980412
2010/6	8454277,582	6,927076503	101237	5,005339
2010/7	9661130,457	6,985027947	103655	5,01559
2010/8	9661130,457	6,985027947	106432	5,027072
2010/9	9349481,087	6,970787507	108288	5,03458
2010/10	9445835,457	6,975240376	110680	5,044069
2010/11	9141131,087	6,960999937	115713	5,063382
2010/12	9445835,457	6,975240376	125468	5,098533
2011/1	8994014,5	6,953953583	128906	5,110273
2011/2	8123626	6,909749921	133355	5,125009
2011/3	8994014,5	6,953953583	135692	5,132554
2011/4	9201037,823	6,963836816	136204	5,13419
2011/5	9507739,084	6,978077255	139841	5,145635
2011/6	9201037,823	6,963836816	146166	5,164846

Kaynak: www.tcmb.gov.tr ve http://ebulten.bddk.org.tr/AylikBulten.

GDP: GSYH, LGDP: Doğal logaritması alınmış GSYH, KK: KOBİ kredileri, LKK: Doğal logaritması alınmış KK.

Ek 2: Birim Kök Testleri

1) Lgdp

ADF Test Statistic	-3.050538	1% Critical Value*	-3.5572
		5% Critical Value	-2.9167
		10% Critical Value	-2.5958

*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LGDP)

Method: Least Squares

Date: 01/08/11 Time: 03:38

Sample(adjusted): 2007:02 2011:06

Included observations: 53 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LGDP(-1)	-0.336885	0.110435	-3.050538	0.0036
D(LGDP(-1))	0.113080	0.141142	0.801180	0.4268
C	2.335100	0.765040	3.052258	0.0036
R-squared	0.160454	Mean dependent var		0.001282
Adjusted R-squared	0.126872	S.D. dependent var		0.030162
S.E. of regression	0.028184	Akaike info criterion		-4.245184
Sum squared resid	0.039717	Schwarz criterion		-4.133658
Log likelihood	115.4974	F-statistic		4.777993
Durbin-Watson stat	2.008293	Prob(F-statistic)		0.012622

%1 anlamlılık düzeyinde durağan değil.

ADF Test Statistic	-6.527346	1% Critical Value*	-3.5598
		5% Critical Value	-2.9178
		10% Critical Value	-2.5964

*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LGDP,2)

Method: Least Squares

Date: 01/08/11 Time: 03:41

Sample(adjusted): 2007:03 2011:06

Included observations: 52 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LGDP(-1))	-1.296262	0.198589	-6.527346	0.0000

D(LGDP(-1),2)	0.188735	0.135781	1.389991	0.1708
C	0.002465	0.004118	0.598528	0.5522
R-squared	0.574833	Mean dependent var		0.000576
Adjusted R-squared	0.557479	S.D. dependent var		0.044567
S.E. of regression	0.029647	Akaike info criterion		-4.142974
Sum squared resid	0.043067	Schwarz criterion		-4.030402
Log likelihood	110.7173	F-statistic		33.12439
Durbin-Watson stat	1.920369	Prob(F-statistic)		0.000000

Birinci fark durağan.

2) Lkk

ADF Test Statistic	0.506790	1% Critical Value*	-3.5572
		5% Critical Value	-2.9167
		10% Critical Value	-2.5958

*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LKK)

Method: Least Squares

Date: 01/08/11 Time: 03:43

Sample(adjusted): 2007:02 2011:06

Included observations: 53 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LKK(-1)	0.006434	0.012695	0.506790	0.6145
D(LKK(-1))	0.474537	0.127851	3.711636	0.0005
C	-0.027624	0.062422	-0.442528	0.6600
R-squared	0.247681	Mean dependent var		0.007448
Adjusted R-squared	0.217588	S.D. dependent var		0.009158

S.E. of regression	0.008100	Akaike info criterion	-6.738860
Sum squared resid	0.003281	Schwarz criterion	-6.627334
Log likelihood	181.5798	F-statistic	8.230589
Durbin-Watson stat	1.936906	Prob(F-statistic)	0.000813

Düzye durağan değil.

ADF Test Statistic	-3.010768	1% Critical Value*	-3.5598
		5% Critical Value	-2.9178
		10% Critical Value	-2.5964

*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LKK,2)

Method: Least Squares

Date: 01/08/11 Time: 03:44

Sample(adjusted): 2007:03 2011:06

Included observations: 52 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LKK(-1))	-0.425295	0.141258	-3.010768	0.0041
D(LKK(-1),2)	-0.093180	0.138860	-0.671034	0.5053
C	0.003217	0.001491	2.157807	0.0359
R-squared	0.236831	Mean dependent var		0.000116
Adjusted R-squared	0.205681	S.D. dependent var		0.008957
S.E. of regression	0.007983	Akaike info criterion		-6.767098
Sum squared resid	0.003123	Schwarz criterion		-6.654526
Log likelihood	178.9446	F-statistic		7.602966
Durbin-Watson stat	2.021877	Prob(F-statistic)		0.001331

Birinci fark %5 anlamlılık düzeyinde durağan.

Ek 3: Eşbütünleşme Testi

Date: 01/08/11 Time: 03:46

Sample: 2006:12 2011:06

Included observations: 53

Test
assumption:
Linear
deterministic
trend in the data

Series: LGDP LKK

Lags interval: 1 to 1

	Likelihood	5 Percent	1 Percent	Hypothesized
Eigenvalue	Ratio	Critical Value	Critical Value	No. of CE(s)
0.322642	20.67489	15.41	20.04	None **
0.000536	0.028432	3.76	6.65	At most 1

*(**) denotes
rejection of the
hypothesis at
5%(1%)
significance
level

L.R. test
indicates 1
cointegrating
equation(s) at
5% significance
level

Unnormalized Cointegrating Coefficients:

LGDP	LKK
4.403990	-0.314887
-0.945404	1.671424

Normalized
Cointegrating
Coefficients: 1
Cointegrating
Equation(s)

LGDP	LKK	C
1.000000	-0.071500	-6.575064
	(0.07248)	

Log likelihood 306.0876

Seriler eşbütünlüktedir.

Ek 4: Nedensellik Testi

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 01/08/11 Time: 03:54

Sample: 2006:12 2011:06

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
LKK does not Granger Cause LGDP	53	7.62479	0.00133
LGDP does not Granger Cause LKK		1.41295	0.25337

REFAH REJİMLERİ AÇISINDAN SAĞLIK SİSTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: GÜNEY AVRUPA REFAH MODELİ VE TÜRKİYE

Emre KOL¹

ÖZET

Modern anlamda refah devletinin temelleri, 19. Yüzyılın ortalarında İngiltere’de temel eğitimi sağlamak amacıyla düzenlenen yasal düzenlemeye kadar götürülmektedir. Modern refah devleti için kabul edilen bir diğer başlangıç noktası ise, ilk defa 1883 yılında Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamasıdır. Refah rejimi sınıflandırma çalışmalarına göre Türkiye Güney Avrupa refah rejimi grubuna benzer özellikler göstermektedir. Ancak son yıllarda hem Güney Avrupa refah rejiminde hem de Türkiye’nin refah rejiminde önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu çalışmada yaşanan bu dönüşümün Türkiye’nin refah rejimini Güney Avrupa refah rejimine yaklaştıran bir yönde mi olduğu ya da dönüşümün yönünün Türkiye’nin refah rejimini Güney Avrupa refah rejiminden uzaklaştıran bir yönde mi gelişim gösterdiği sorusuna yanıt bulmaya çalışılmaktadır. Türkiye’nin refah rejimi Güney Avrupa refah rejimi bağlamında ele alınmaktadır. Ancak Türkiye’nin sağlık sistemi Güney Avrupa ülkelerinden çok farklı özellikler taşımaktadır. Bu çalışmada bu farklılıklara rağmen Türkiye’nin Güney Avrupa ülkeleri ile aynı rejim grubuna dâhil edilmesinin nedenleri de irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Refah Devleti, Refah Rejimleri, Sosyal Demokrat Refah Rejimleri, Sosyal Politika, Sağlık Sistemleri.

Jel Kodu: I18.

ASSESSMENT OF HEALTHCARE SYSTEMS IN TERMS OF WELFARE REGIMES: SOUTHERN EUROPEAN WELFARE MODEL AND TURKEY

ABSTRACT

In modern concept the fundamentals of welfare state rest upon the regulation of the legal arrangement done in England in the mid-19th century to provide basic education. One of the starting points of the modern welfare state being recognized is when Bismarck introduced the implementation of social security in the year 1883 for the first time. Studies that classify welfare regimes indicate that Turkey has characteristics similar to those of the group of Southern European welfare regimes. However, in recent years, profound transformations are taking place in the welfare regimes of both Southern Europe and Turkey. This study addresses the question of whether Turkey’s welfare regime converges with or diverges from Southern European welfare regime as a result of these transformations. Turkey’s welfare regime is addressed with respect to the Southern European one, although Turkey’s healthcare system has significant differences from those of Southern European countries. In this study, the reasons of Turkey’s inclusion in the same welfare category as Southern European countries despite these differences are also explored.

Keywords: Welfare State, Welfare Regimes, Social Democratic Welfare Regimes, Social Policy, Healthcare Systems.

Jel Code: I18.

1. GİRİŞ

Modern anlamda refah devletinin temelleri, 19. Yüzyılın ortalarında İngiltere’de temel eğitimi sağlamak amacıyla düzenlenen yasal düzenlemeye kadar götürülmektedir. Modern refah devleti için kabul edilen bir diğer başlangıç noktası ise, ilk defa 1883 yılında Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamasıdır. Refah devletinin doğduğu ülkelere bakıldığında, 19. yüzyılda Almanya’da başlayan refah devleti

¹ Arş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ekol@anadolu.edu.tr

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

uygulamalarının, daha sonra Batı Avrupa ülkelerine, Kuzey Amerika'ya ve Avusturalya'ya yayıldığı görülmektedir (Özdemir, 2007: 17)

Refah devleti; kişilere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi sağlayan, onları toplumsal risklere karşı koruyan, onlara sosyal güvenlik olanakları sağlayan, toplumsal statüleri ne olursa olsun tüm vatandaşlara eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli standartlar sağlayan devlet şeklinde tanımlanmaktadır. Tüm bu alanlar sosyal politikanın önemli uygulama alanlarıdır. Yoksulluğa, işsizliğe karşı mücadele, asgari bir geçim düzeyinin sağlanması, sosyal güvenlik sistemi ve sosyal yardımlar, eğitim, sağlık, konut politikaları gibi uygulamalar sosyal politikanın temel uygulama alanlarıdır. Bu uygulamaların ulaştığı düzey ve sağladığı güvenlik toplumun gelişme düzeyini göstermektedir (Koray, 2008: 95). Refah devletini, temel sosyal hizmetlerin sağlanması amacına yönelik devlet önlemleri olarak tanımlamak mümkündür (Özdemir, 2007: 21-22).

Refah devleti, yaşlılık, işsizlik ve hastalık gibi belirli sosyal olgular karşısında aile ve bireyleri destekleyerek riskleri en aza indirmektedir. Böylece refah devleti, sınıflar ve statüler arasında ayırım olmaksızın tüm halkın eşit haklara sahip olmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Şenkal, 2005: 276).

Bu çalışmada refah rejimlerini sınıflandırmak amacı ile yapılan çalışmalar kronolojik olarak ele alınarak bu sınıflandırma çalışmalarının benzer ve farklı yönleri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Refah rejimi sınıflandırma çalışmaları Esping-Andersen'in liberal refah modeli, korporatist refah modeli ve sosyal demokrat refah modeline dayanan üçlü refah rejimleri tipolojisine yapılan eleştiriler ve getirilen katkılar ekseninde irdelenecektir. Bu modellerin benzer ve farklı yönleri ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin de içinde yer aldığı Güney Avrupa refah modeli irdelenmektedir. Refah rejimi sınıflandırma çalışmalarına göre Türkiye Güney Avrupa refah rejimi grubuna benzer özellikler göstermektedir. Ancak son yıllarda hem Güney Avrupa refah rejiminde hem de Türkiye'nin refah rejiminde önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu çalışmada yaşanan bu dönüşümün Türkiye'nin refah rejimini Güney Avrupa refah rejimine yaklaştıran bir yönde mi olduğu ya da dönüşümün yönünün Türkiye'nin refah rejimini Güney Avrupa refah rejiminden uzaklaştıran bir yönde mi gelişim gösterdiği sorusuna yanıt bulmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin refah rejimi Güney Avrupa refah rejimi bağlamında ele alınmaktadır. Ancak Türkiye'nin sağlık sistemi Güney Avrupa ülkelerinden çok farklı özellikler taşımaktadır. Bu çalışmada bu farklılıklara rağmen Türkiye'nin Güney Avrupa ülkeleri ile aynı rejim grubuna dâhil edilmesinin nedenleri de irdelenmektedir.

2. REFAH REJİMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Sağlık politikaları bir ülkenin refah rejimi bakımından incelenebilir. Sağlık ve emeklilik harcamaları toplam sosyal politika harcamalarının çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerinin kamu kesimi tarafından mı, yoksa özel sektör tarafından mı sunulacağı, diğer taraftan bu hizmetlerin prim ödeme koşuluna bağlı olarak mı sunulacağı yoksa kapsamının evrensel olarak tüm nüfusu kapsayacak büyüklükte mi olacağı o ülkenin içinde bulunduğu refah rejiminin özelliklerine göre belirlenmektedir. Bu bağlamda bir ülkenin sağlık sistemini inceleyebilmek ve geçirdiği dönüşümün yönünü anlayabilmek için öncelikle o ülkenin içinde bulunduğu refah rejiminin belirlenmesi gerekmektedir. Refah rejimlerini tanımlamaya yönelik çalışmalar iki önemli özelliği göz önünde bulundurmaktadır. Bu özelliklerden ilki sınıflandırılmak istenen refah rejiminin hangi refah programlarını kapsadığının belirlenmesidir. İkinci özellik ise, bu refah programlarını uygulamak için hangi araçların kullanılacağıdır (Kasza, 2002: 272).

Refah rejimlerini sınıflandırma çalışmaları Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux tarafından 1958 yılında yapılan refah devletini *kalıntı* ve *kurumsal* olarak ikiye ayıran çalışmaya kadar götürülmektedir. Daha sonra ise Richard Titmuss, *kalıntı*, *endüstriyel başarı* ve *kurumsal* olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Ancak sınıflandırma konusundaki en önemli katkı Esping-Andersen tarafından yapılmıştır. Esping-Andersen'in refah rejimi sınıflandırmasına göre; üç farklı refah rejimi modeli bulunmaktadır. Bu modeller; *Liberal model*, *korporatist model* ve *sosyal demokrat model* olarak adlandırılmaktadır (Taşçı, 2010: 73-74). Daha sonra yapılan sınıflandırma çalışmaları ise Esping-Andersen'in sınıflandırmasına yapılan eleştiriler ve getirilen katkılardan oluşmaktadır. Bu bölümde bu sınıflandırma çalışmalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesine yer verilmektedir.

2.1. Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux'un Modeli (1958)

Abrahamson (1999)'a göre, refah rejimlerini sınıflandırmaya yönelik çalışmalar, Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux' un 1958 yılında yaptıkları refah devletlerini iki gruba ayıran çalışmaya kadar götürülebilir. Bu iki sosyal refah kavramlaştırması bugün Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) baskın olan *kalıntı (residual)* ve *kurumsal (institutional)* yaklaşımlardır. *Kalıntı refah rejimi (residual welfare regime)* yaklaşımında, refah sağlamakla görevli kurumlar olan aile ve piyasa bu görevlerini yerine getiremediğinde devletin sosyal refah kurumları devreye girmektedir. İkinci yaklaşım olan *kurumsal refah rejimi (institutional welfare regime)* yaklaşımında ise, devletin sosyal refah kurumlarının refah sağlama görevleri olağan bir durumdur. Bu fonksiyon, modern sanayi toplumlarının temel görevi olarak görülmektedir ve sanayileşme ilerledikçe kurumsal refah rejimi baskın hale gelecektir. Kalıntı ve kurumsal refah devletleri bir bütünün iki ucunu belirtmekte, kalıntı refah devleti en az gelişmiş olanı ve kurumsal refah devleti en gelişmiş olanı ifade etmektedir. Bu tartışma şekli modernleştirme tezi ile etiketlenmekte ve kalıntı refah devletinden kurumsal refah devleti yapısına geçilmesi beklenmektedir. Bu modelde açıklayıcı değişken olarak olgunluk ya da sanayileşme derecesi ve refah devletinin büyüklüğünün ölçümünde en çok kullanılan ölçüt Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya göre toplam sosyal harcama düzeyi ile gösterilmektedir. Ekonomik büyüme, nüfusun yaşlanması ve refah sistemlerinin artan büyüklüğü üzerinde önemle durulmaktadır (Abrahamson, 1999: 395-396; Şenkal, 2005: 323).

2.2. Richard Titmuss'un Modeli (1974)

Richard Titmuss tarafından refah rejimleri üç gruba ayrılmıştır. Buna göre refah rejimleri, *kalıntı refah modeli (residual welfare)*, *endüstriyel başarı-performans modeli (industrial achievement-performance)*, *kurumsal-yeniden bölüşümcü model (institutional redistributive)* olarak sınıflandırılmaktadır. *Kalıntı refah modelinde*, muhtaç kişilere temel yardım ya da hizmetlerin sunulmasında, devletin piyasaya müdahalesi sınırlandırılmakta, sadece yoksullara yönelik bir devlet yardımı bulunmaktadır. Wilensky ve Lebeaux' un sınıflandırmasındaki gibi, iki doğal hizmet sağlayıcı olan piyasa ve aile yetersiz kaldığında, devlet geçici olarak refah hizmeti sunmaktadır. (Abrahamson, 1999: 396-397).

Endüstriyel başarı-performans modeli, özellikle eğitim, kamu sağlık hizmetleri sunumu ve sosyal güvenlik gibi sosyal refah kuruluşlarının önemli rollerini bir araya getirmektedir. Bu model, hak etme, kazanılmış statü farklılıkları, çalışma performansı ve verimlilik temelli olarak sosyal ihtiyaçların karşılanmasında sosyal refah kuruluşlarına önemli bir görev vermektedir (Abrahamson, 1999: 397; Özdemir, 2007: 127-128).

Kurumsal-yeniden bölüşümcü modelde ise, refah rejimi, ihtiyaca bağlı olarak yurttaşlara evrensel hizmetler sunmaktadır. Devlet, yeniden dağıtıcı sosyal politikalar yoluyla, evrensel hakları garanti ederek ve bütün yurttaşlara kamu hizmetleri sunarak, piyasanın geliri paylaşmasına müdahalede bulunmaktadır. Bu modelin amacı, eşitlik, sosyal bütünleşme ve dayanışmayı sağlayarak, damgalamadan kaynaklanan olumsuzlukları gidermektedir (Abrahamson, 1999: 397; Özdemir, 2007: 128).

2.3. Esping-Andersen'in Modeli (1990)

Esping-Andersen ise bugün refah rejimlerinin sınıflandırılmasında referans noktası olarak kabul edilen "Refah Kapitalizminin Üç Dünyası" adlı eserinde refah rejimlerine yönelik olarak yeni bir kavramlaştırma çalışması yapmıştır. Esping-Andersen'in refah rejimi sınıflandırmasına göre; üç farklı refah rejimi modeli bulunmaktadır. Bu modeller; *Liberal model*, *korporatist model* ve *sosyal demokrat model* olarak adlandırılmaktadır (Esping-Andersen, 1990: 26-29; Koray, 2005: 197-198).

Esping-Andersen'in üç yeni refah rejimi sınıflandırmasının, Titmuss'un üçlü sınıflandırması ile benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Liberal model ile kalıntı modeli, muhafazakâr model ile endüstriyel başarı-performans modeli, sosyal demokrat model ile kurumsal yeniden bölüşümcü model arasında benzer özellikler görülmektedir. Aradaki temel farklılık ise, Titmuss'un refah devletine daha dar bir tanım ile yaklaşması, Esping-Andersen'in ise, devlet ve piyasa arasındaki ilişkiyi kapsayacak genişlikte bir yaklaşım sergilemesidir (Özdemir, 2007: 131-132). Bu bağlamda Esping-Andersen'in sınıflandırmasında Titmuss'un modelini temel alarak daha kapsamlı bir refah rejimi sınıflandırması gerçekleştirildiğini ifade edebiliriz.

Esping-Andersen'in yaklaşımı, sağlık sistemlerine uygulandığında, özellikle eksik bulunan kısım, sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri ile ilgilidir. Emekli aylıkları ya da işsizlik programları gibi refah devletinin

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

diğer alanları esas olarak parasal transferler üzerine odaklanmakta iken, sağlık sistemlerinin asıl görevi sağlık hizmetlerinin sunulmasıdır (Wendt vd., 2009: 73).

Liberal refah rejiminde, devletin vatandaşlarına sağladığı faydalar minimum düzeyde olup, gelir araştırmasına bağlıdır. Liberal modelde devlet, son çare olarak başvurulmuş bir merci konumundadır ve sadece en kötü durumda bulunan en yoksul insanlar için devreye girmektedir. Bu asgari sosyal yardımlar da gelir araştırmalarının sonuçlarına göre belirlenmekte ve bu yönüyle de damgalayıcı bir nitelik taşımaktadır (Taşçı, 2013: 8). Genel eğilim, daha az harcama yönündedir. ABD, Kanada ve Avustralya bu modelin geleneksel örnekleridir. İngiltere ve Yeni Zelanda da bir dereceye kadar bu refah rejimine örnek verilebilir (Özdemir, 2007: 134; Esping-Andersen, 1990: 26-27; Bamba, 2005b: 197).

Bu modelde, vatandaşlar bireysel piyasa aktörlerini oluşturmaktadır. Piyasa ilişkilerini sosyal haklarla değiştirmek konusunda isteksizlik bulunmaktadır ve vatandaşlar kendi refahlarını piyasada aramaya yönlendirilmektedir. Devlet, son çare mekanizması işlevini yerine getirdiği için, sadece en kötü durumda bulunanlara gelir transferi yapılmaktadır. Devlet bu kişileri gelir testi yoluyla tespit etmektedir. Bu nedenle temel sosyal yardım programları gelir araştırmasına başvurmayı gerektirmekte ve sosyal sigorta yararları oldukça düşük düzeyde bulunmaktadır (Özdemir, 2007: 135; Esping-Andersen, 1990: 26).

Muhafazakâr rejim modeli, tarihsel olarak korporatist bir yapıya sahip bulunan Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya ve Belçika gibi ülkelerde görülmektedir (Özdemir, 2007: 137; Kara, 2013: 213). Bu modelde, devletin refah hizmetlerinde önemli derecede piyasanın yerini aldığı görülmekle birlikte, var olan statü ve sınıf farklılıkları refah uygulamaları ile de sürdürülmektedir. Sosyal haklar büyük ölçüde sınıf ve statüye bağlanmıştır. Bu model, organik ve hiyerarşik bir yapıyı koruyan, aile, kilise ve mesleğe dayalı bir refah anlayışını destekleyen ve gerekli durumlarda onları tamamlayan, fakat onların yerine geçmeyen bir refah devleti düşüncesidir (Koray, 2005: 198; Yıldırım ve Yıldırım, 2011: 68-69; Esping-Andersen, 1990: 27).

Bu ülkelerdeki sosyal harcamalar, liberal refah devletlerinden önemli derecede daha fazladır ve gelir transferleri, erkek aile reislerinin gelir ihtiyaçlarını karşılamak için yeterlidir. Kadın istihdamını ve kadınlara iş sağlamayı kolaylaştıran sosyal hizmetler mütevazıdır. Hem toplam istihdam seviyesi, hem de kadınların işgücüne katılım oranları düşük bulunmaktadır. Bu modeli benimseyen ülkeler, çalışma hakkı, yani istihdamı yüksek tutma hedefi yerine, sosyal güvenlik hakkını, yani sosyal sorunları sosyal güvenlik yoluyla çözmeye yöntemini kabul etmişlerdir. Devlet, farklı nedenlerle gelir kaybına uğrayan kişilere, yeni istihdam olanakları sunmak yerine, çözümünü tazmin ve telafi edici politikalarda aramaktadır (Özdemir, 2007: 137-138; Esping-Andersen, 1990: 27).

Sosyal demokrat refah rejimleri ise evrensel refah rejimleri, İskandinav modeli ya da modern refah rejimleri olarak da ifade edilmektedir. Bu rejim modelinin önde gelen ülkesinin İsveç olması nedeniyle İsveç Modeli olarak da ifade edildiği olmaktadır. Bu rejim grubundaki diğer ülkeler ise Norveç, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya'dan oluşmaktadır (Özdemir, 2007: 140; Taşçı, 2013: 9).

Çalışma eksenli toplum modeli olarak da bilinen sosyal demokrat refah rejimleri, sosyal hakların en çok kurumsallaştığı ve yaygın hale geldiği, sosyal ihtiyaçların en çok piyasa dışından karşılandığı (dekomüdfikasyon)² modelidir. Bu modelin ortaya çıkmasındaki ana unsur da bu ülkelerde sosyal demokrasinin sosyal desteği ve uzun süreli iktidarındır. Burada piyasa ile devlet, işçi sınıfı ile orta sınıf arasında ikili bir yapıyı kabul etmek yerine, yüksek standartlarda bir toplumsal eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Yıldırım, 2011: 69; Esping-Andersen, 1990: 27; Koray, 2005: 199).

Sosyal demokrat refah rejimi, devlete verdiği önem bakımından uluslararası alanda benzersizdir. Ailelerin güçlendirilmesini ve bireylerin daha fazla bağımsız olmalarını hedeflemektedir. Vatandaşlarının refah ihtiyaçlarını, piyasadaki bağımsız hale getirmeye çalışmaktadır. Bu modelin üç özelliği bulunmaktadır: Evrensel gelir garantisi, sosyal sigorta ve çocuk, özürlü ve yaşlılara yönelik oldukça gelişmiş hizmetler. Sosyal demokrat refah rejimleri, devlet gelirleri ve harcamalarına bağımlıdır. Belçika ile birlikte İskandinav ülkeleri, yaşlı ve çocukların yoksulluğunu en aza indirebilmiş az sayıda OECD ülkeleri arasında bulunmaktadır (Şenkal ve Sarıpek, 2007: 160). İsveç'te yaşlıların sadece %0,5'i, Finlandiya'da %4'ü, Norveç'te ise %5'i yoksulluk sınırının altında kalmaktadır. Bu ülkelerin önemli ve dikkat çekici iki özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki, önleyici tedbirlere yönelik olarak yapılan başarılı yatırımlardır. İkinci

² Dekomüdfikasyon (decommodification): Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel toplumsal ihtiyaçların meta olmaktan çıkarılmasını ifade etmektedir (Çelik, 2005).

özelliği ise, diğer Avrupa ülkelerinden farklı bir şekilde, yaşlılardan daha çok gençlere yönelik sosyal politika uygulamalarına önem vermeleridir (Özdemir, 2007: 141; Esping-Andersen, 1990: 28).

2.4. Leibfried'in Modeli (1992)

Refah rejimlerini sınıflandırma çalışmalarına, Leibfried *tam gelişmemiş* (rudimentary) refah devleti olarak adlandırdığı refah rejimi modeli ile katkı sağlamıştır. Bu rejim modelinin temel özelliği, yasal, kurumsal ve sosyal alanlarda tam bir gelişmenin sağlanamamış olmasıdır. Bu model Yunanistan, İspanya, Portekiz, İtalya ve bir ölçüde de İrlanda'yı kapsamaktadır. Bu rejim grubunda yer alan ülkeler Güney Avrupa refah rejimi ya da Latin Kuşağı Modeli olarak da adlandırılmaktadır (Abrahamson, 1999: 402-404; Özdemir, 2007: 150-151; Yıldırım ve Yıldırım, 2011: 67-68).

Leibfried (1992) Avrupa Topluluğu ülkeleri içerisinde dört sosyal politika ya da yoksulluk rejimi ayrımı yapmaktadır. Bu rejimler; İskandinav refah devletleri, "Bismark" ülkeleri, Anglo-Sakson ülkeler ve Güney Avrupa ülkeleri olarak gruplandırılmaktadır. Bu politika rejimleri modern, kurumsal, kalıntı ve Güney Avrupa rejimleri olarak ifade edilen farklı politika modellerine dayanmaktadır. Bu politika rejimleri içerisinde, refah devleti kurumları yoksullukla mücadelede farklı bir işleve sahiptir. Leibfried'in sınıflandırmasının en önemli özelliği Esping-Andersen'in ilk sınıflandırmasına Güney Avrupa refah rejimini eklemiş olmasıdır (Arts ve Gelissen, 2002: 145).

Güney Avrupa ülkelerinde işgücü piyasası tarım ağırlıklı, sosyal güvenlik uygulamaları yetersiz olsa da bazı gruplar için refah politikaları gelir kaynağı durumundadır ve bu nedenle refah politikaları geçim ekonomisi ile uyum içerisindedir. Bu ülkelerde refah devletinin kurumsal yapısı da, sosyal koşulları da çok yetersizdir; ancak buna karşın anayasalarında modern refah devletine yönelik vaatler bulunmaktadır; bu yüzden bu ülkeler *kurumsallaşmış vaatler* ülkeleri olarak da adlandırılmaktadırlar (Koray, 2005: 201-202; Özdemir, 2007: 151).

Güney Avrupa ülkelerinde uygulanan gelir desteklerinin en belirgin özelliği, sağlanan sosyal korumanın ikili hatta neredeyse kutuplaşmış olmasıdır. Bu noktada güney refah anlayışının Kıta Avrupası ya da Bismark tarzı refah anlayışından ilk önemli farklılığı ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerdeki programlar kurumsal emek piyasasında bulunan işgücünün formal sektörlerine cömert bir koruma, kurumsal olmayan ya da düzensiz olarak adlandırılacak piyasalarda bulunanlara ise çok az destek sağlamaktadır. İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan, Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında, kişi ya da ailelere asgari gelir desteği sağlayan programı bulunmayan tek ülkeler grubudur. Bu ülkelerde refah devletinin gelişimi Kuzey Avrupa'dan daha sonra olmuştur. Bu ülkeler daha zor sosyo-ekonomik koşullarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. (Ferrera, 2006: 198-199; Özdemir, 2007: 152).

Güney Avrupa ülkelerinde, ikili gelir desteği sistemi, refah hizmetlerinin sunulması ve planlanmasında tikelcilik-klientalizm ve hatta yolsuzluk; kamu harcamalarındaki yüksek oran ve ailenin sosyal denge sağlamadaki rolü, en belirgin refah özellikleri olarak görülmektedir (Gough, 2006: 232; Taşçı, 2013: 10-11). Burada özel sektörde karlılığı dikkate alınarak, kamu ile ortaklık içinde bir sistemin işletilmesi amaçlanmaktadır (Ferrera, 2006: 206-208). Türkiye'de sağlık hizmetlerinde yaşanan dönüşüme bakıldığında, Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) sonrasında bu uygulamalara benzer gelişmeler görülmektedir. SDP sonrasında, kamu-özel ortaklığı yöntemi ile kampüs ve şehir hastanelerinin kurulmaya başlanması ve tüm kamu hastaneleri ile Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ile sözleşme imzalamış olan özel hastanelerin tüm genel sağlık sigortalılara hizmet vermesinin sağlanması ile bu adımlar atılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'yi de Güney Avrupa refah rejimi içerisinde değerlendirebiliriz (Buğra ve Keyder, 2003: 16-17; Taşçı, 2013: 11-12).

2.5. Castles ve Mitchell'in Modeli (1993)

Castles ve Mitchell, sosyal harcamaların daha fazla gelirin yeniden dağılımının sağlanması için tek yol olup olmadığı sorusunu sormaktadırlar, hükümetlerin piyasa güçlerinin etkilerini hafifletmek için para yardımından başka yöntemleri de kullanabileceğini ifade etmektedirler. Castles ve Mitchell'in Esping-Andersen'in çalışmasına getirdikleri eleştiriler esas olarak iki noktaya yönelmektedir. Bunlardan ilki, sol partilerin siyasi faaliyetlerine dikkat çekmektedir. Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde eşitliği sağlamak için vergi öncesi ve transfer öncesi gelirlerden çok sosyal politikalar yoluyla eşitliğin sağlanması hedeflenmelidir. İkincisi ise, Avusturalya'yı İngiltere ile ilişkili olarak ele almalarıdır. Esping-Andersen'in

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

yaklaşımı gelire ilişkili yardımların yeniden dağılıma etkili bir şekilde katkı sağlamak için olası etkilerini göz ardı etmektedir. Avustralya'da para yardımları neredeyse tümüyle gelir araştırmasına dayanmaktadır. Bu yaklaşım ne çok yoksullara yönelik liberal tür bir yeniden dağılıma odaklanmaktadır ne de Esping-Andersen'in çalışmasında vurgulanan daha evrensel sosyal demokrat ve muhafazakâr ideal modele benzemektedir (Arts ve Gelissen, 2002: 146).

Castles ve Mitchell, Esping-Andersen'in tipolojisini teorik ve ampirik olarak incelemiş, bu incelemenin sonucunda üçlü refah rejimine bir dördüncünün *radikal rejim* eklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi ülkeler, Esping-Andersen'in sınıflandırmasında *liberal rejimler* olarak görülmektedir. Fakat Castles ve Mitchell, bu ülkelerin, düşük harcamalar ve yüksek yeniden dağıtım düzeyleri ile kendine özgü bir radikal rejim türü olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler (Özdemir, 2007: 153-154).

2.6. Siaroff'un Modeli (1994)

Siaroff, cinsiyet eşitsizliğinin nasıl sosyal politika ve refah devletleri alanına dâhil edildiği konusunda var olan alan yazının yeterli ilgiyi göstermediğini ileri sürmektedir. Daha cinsiyete duyarlı refah devleti rejimleri tipolojisine ulaşmak için, iş ve refah alanında cinsiyet eşitliği ve eşitsizliklerinin farklı göstergelerini incelemektedir. Ülkeler arasında erkek ve kadınların iş-refah seçimlerini karşılaştırmaktadır. Bu inceleme sayesinde *Protestan Sosyal-Demokrat*, *Protestan Liberal*, *İleri Hristiyan-Demokrat* ve *Geç Kadın Hareketliliği* refah devleti rejimleri arasında ayırım yapabilmektedir. Farklı şekillerde adlandırılmış olsa da, bu tipoloji Esping-Andersen'in sınıflandırması ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Sadece sonuncu model *Geç Kadın Hareketliliği* refah devleti rejimi, daha önce belirtilen Güney Avrupa refah devletleri modeline benzemektedir. Leibfried, Ferrera ve Bonoli'nin analizleri incelendiğinde onların sınıflandırma çalışmalarının ilk üç türü arasında ve Esping-Andersen'in sınıflandırması ile güçlü bir benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ancak, bu üç yazarın tümü Esping-Andersen'in ilk sınıflandırma çalışmasına dördüncü bir tür olarak Güney Avrupa rejimini eklemiştir (Arts ve Gelissen, 2002: 146-148).

2.7. Ferrera'nın Modeli (1996)

Ferrera sosyal güvenlik sistemlerinin dört boyutu üzerine yoğunlaşmaktadır; erişim kuralları (uygunluk kuralları), yardımların hangi koşullar altında verildiği, sosyal korumanın finansmanı için yapılan yasal düzenlemeler ve son olarak farklı sosyal güvenlik programlarını yönetmek için örgütsel-yönetimsel düzenlemeler. Bu boyutlara dayanarak; *İskandinav*, *Anglo-Sakson*, *Bismark* ve *Güney Avrupa ülkeleri* arasında ayırım yapmaktadır. İskandinav ülkeleri yaşam risklerine karşı kapsamın evrensel oluşu ile nitelendirilmektedir. Sosyal koruma hakkı vatandaşlık temeline dayandırılmaktadır. *Anglo-Sakson* refah devletleri ailesi de yüksek derecede kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi ile nitelendirilmektedir, ancak sadece sağlık hizmetlerinde tamamen evrensel bir risk kapsamının olduğu söylenebilmektedir. Sabit-oranlı yardımlar ve gelir araştırması da önemli bir rol oynamaktadır. Üçüncü ülkeler grubunda, sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanma hakkı ile kişinin işgücü piyasasındaki durumu ve aile içerisindeki rolü (ailenin geçimini sağlayan kişi olup olmayışı) arasındaki ilişki halen açık bir şekilde görülmektedir. Farklı programların finansmanının sağlanmasında primler önemli bir rol oynamaktadır. Nüfusun tamamına yakını kendi çalışmalarından dolayı ya da aile bireyleri üzerinden sosyal sigorta sisteminin kapsamına girmektedir (Arts ve Gelissen, 2002: 145).

Güney Avrupa refah rejimleri ise, gelir desteği sistemlerinde meslek grupları arasında yüksek kurumsal parçalı, sağlık sistemlerinde ise evrenselci bir özellik göstermektedir. İspanyol, İtalyan, Portekiz ve Yunan anayasalarında sağlık hizmeti tüm vatandaşlar için hak olarak açıkça belirtilmiştir. Geçmişte sağlık sistemleri gelir desteğinde olduğu gibi mesleki hiyerarşiye göre parçalı bir yapıya sahip olmasına rağmen, bu dört ülke, son yirmi yılda ulusal sağlık hizmetini vergilerle finanse edebilen, standartlaşmış kurallar ve örgütlenme bünyesinde, tüm vatandaşlara açık ve ücretsiz hale getirmeyi amaçlayan reformlar gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Ferrera, 2006: 206-207).

Dört ülkenin tümünde yasal reformlar kabul edilmiştir, fakat reform yasalarının uygulanma dereceleri farklılık göstermiştir. Bu derece İtalya ve İspanya'da yüksek iken, Portekiz ve Yunanistan yasal olarak düzenlenmiş önlemlerin birçoğunu uygulamaya koymakta başarısız olmuştur. Sağlık sigortası sisteminden ulusal sağlık hizmetleri sistemine doğru bir değişikliğin gerçekleşmesi için erişim sisteminde, yardımların

yapısında, finansman mekanizmalarında ve yönetim yapılarında değişiklikler yapılması gerekmektedir. Daha da önemlisi, sağlık sistemleri ile ilgili temel siyasal mantıktaki değişim, muhafazakâr anlayıştan sosyal demokrat düşünceye doğru gelişim göstermiştir (Guillen, 2002: 50-51).

2.8. Bonoli'nin Modeli (1997)

Bonoli özellikle dekomüdfikasyon yaklaşımına karşı eleştirel bir tutum sergilemektedir. Bonoli'ye göre, bu bakış açısı *Bismark* ve *Beveridge* sosyal politika yaklaşımları arasında etkili bir biçimde ayırım yapılmasına olanak tanımamaktadır. Diğer bir seçenek olarak, refah devletlerinin sınıflandırılması için kullanılan iki yaklaşımı birleştirmektedir. Bunlardan biri "ne kadar" (harcama miktarı) boyutu üzerine (Anglo-Sakson literatüründe vurgulanan) ve diğeri "nasıl" sosyal politika boyutu üzerine (Kıta Avrupası ya da Fransız geleneğinde vurgulanan) odaklanmaktadır (Bonoli, 1997: 353). Birinci boyutun ampirik bir göstergesi olarak, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'nin oranı olarak sosyal harcama düzeyini kullanmakta ve ikinci boyut olarak primler yoluyla finanse edilen sosyal harcamaların yüzdesini kullanmaktadır (Arts ve Gelissen, 2002: 145).

Tablo 1: Bonoli'nin Bismark ve Beveridge Sosyal Politika Modeli

Boyutlar	Bismark modeli	Beveridge modeli
Hedef	Gelir sağlama	Yoksulluğun önlenmesi
Yardımlar	Kazançla ilişkili	Eşit miktarda
Hak Kazanma	Prim ödeme süresi	İkamet ya da ihtiyaç
Kapsam	İşçiler	Bütün nüfus
Finansman	Primler	Vergilendirme

Kaynak: Bonoli, 1997: 357.

Dekomüdfikasyon (decommodification): Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel toplumsal ihtiyaçların meta olmaktan çıkarılmasını ifade etmektedir (Çelik, 2005). Fransa'da karşılaştırmalı sosyal politika alanı Ferrera tarafından da kullanılmış olan iki model ile ilişkili olarak iki tür refah hizmeti üzerine odaklanmıştır. Bunlar *Beveridge* ve *Bismark* sosyal koruma modelleridir. Bu iki model biri ya da diğeri için tipik olan özellikler bakımından tanımlanmaktadır. *Bismark* modeli sosyal politikalar sosyal sigorta sistemine dayanmaktadır; işçiler için kazançla ilişkili yardımlar sağlamaktadır; yardımlara hak kazanma tatminkâr bir süre prim ödeme koşuluna bağlıdır ve finansman temel olarak işçi/işveren katkılarına dayanmaktadır. Buna karşılık, *Beveridge* modeli sosyal politika evrensel hizmet sunumu ile nitelendirilmektedir; yardımlara hak kazanma ikamet ve ihtiyaç (ya da sadece ikamet) koşullarına bağlıdır; yardımlar genellikle eşit miktardadır ve genel vergiler yoluyla finansman sağlanmaktadır. *Bismark* modeli sosyal politika işçilere gelir sağlama ile ilgilidir, oysa *Beveridge* modeli sosyal politika yoksulluğun önlenmesini hedeflemektedir. Tablo 1, *Bismark* ve *Beveridge* tarzı sosyal politikanın temel özelliklerinin bir özeti sunmaktadır (Bonoli, 1997: 356-357).

2.9. Korpi ve Palme'nin Modeli (1998)

Korpi ve Palme'nin geliştirdikleri tipoloji refah devletlerinin kurumsal özelliklerine dayanmaktadır. Onlar bir taraftan refah devletinin kurumsal biçimlerini etkileyen nedensel unsurları araştırmakta iken, diğer taraftan bir toplumdaki yoksulluk ve eşitsizliğin derecesi kadar kimliklerin, tercihlerin ve menfaatlerin şekillenmesindeki kurumsal etkileri incelemeye çalışmaktadırlar. Kurumsal yapıların çıkar grupları arasındaki rol çatışmalarını yansıtabileceğini ileri sürmektedirler. Sınıflandırmalarına temel olarak, Korpi ve Palme refah devletinin merkezinde olduğunu düşündükleri emekli aylıkları ve hastalık nakit yardımları gibi iki sosyal programın kurumsal yapılarını almaktadırlar. Bu programların kurumsal yapıları üç farklı unsura göre sınıflandırılmaktadır; hak kazanma koşulları, yardım düzeyinin belirlenmesi ilkesi (sosyal sigortanın hangi ölçüde gelir kaybını karşılayabildiği) ve sosyal sigorta programının yönetimi (işveren ve işçi temsilcilerinin programın yönetimine katılıp katılmadığı). Vatandaşların yaşamları süresince en önemli

İhtiyaçlarını sağlayan temel sosyal sigorta programları refah devletinin kilit unsurunu oluşturmaktadır. Bu tipolojinin ilk unsuru yardımlara hak kazanma koşullarını tanımlamaktadır ve dört farklı ölçütü kapsamaktadır. Bunlar; yardımlara hak kazanma koşullarının gelir araştırması yoluyla belirlenmesi ya da sosyal sigorta programının finansmanına sigortalılar ya da işverenler tarafından yapılan katkılara bağlı olarak belirlenmesi, belirli bir mesleki gruba ait olması ya da vatandaşlık; o ülkede ikamet etme koşullarından oluşmaktadır. İkinci unsur yardım düzeyinin belirlenmesi ilkesidir ve üç farklı şekilde belirlenmektedir. Bunlar; gelir araştırmasına bağlı asgari yardımlar, herkese eşit olarak verilen yardımlar ve önceki kazançlarla ilişkili olarak farklı seviyelerde yapılan yardımlardır. Üçüncü unsur ise sosyal sigorta programının yönetim şeklini belirtmektedir. Sosyal sigorta programlarının bu üç unsuruna dayanarak, kurumsal yapının beş farklı ideal modeli tanımlanmaktadır. Tarihsel görünümü Batı ülkelerinde ortaya çıkan bu ideal kurumsal yapılar Tablo 2’de görüldüğü gibi *Hedeflenen*, *Gönüllü Devlet Desteği*, *Korporatist*, *Temel Güvence*, *Kapsama Alanı* modelleri olarak nitelendirilmektedir (Korpi ve Palme, 1998: 666-667).

Hedeflenen modelde yardımlara hak kazanma koşullarının gelir araştırmasına bağlı olmasının bir sonucu olarak, asgari miktarda ya da oldukça benzer düzeyde bulunan yardımlar yoksulluk sınırının altında kalan ya da yoksul olarak tanımlanan kişilere yapılmaktadır. *Gönüllü Devlet Desteği modeli* toplumun karşılıklı çıkarlarına hizmet etmek ve diğer gönüllü kuruluşların üyelerinin gelir kayıplarına karşı korunmalarını sağlamak için vergi gelirlerini kullanmaktadır. Çünkü yardımlara hak kazanma üye olunan farklı programlara yapılan gönüllü katkılara dayanmaktadır, bu programlar vasıflı işçiler ve orta sınıfa mensup bulunanlar için vasıfsız işçiler ve yoksullardan daha fazla öneme sahip bulunmaktadır. *Korporatist modelde* programlar ekonomik olarak aktif durumda bulunan nüfusa yöneltilmektedir. Yardımlara hak kazanma primler ve belirli bir meslek grubunun mensubu bulunmanın birleşimine dayanmaktadır. *Temel Güvence modelinde*, yardımlara hak kazanma primler ya da vatandaşlık (ikamet) koşullarına dayanmaktadır. *Kapsama Alanı modeli*, *Bismark* ve *Beveridge* tarzı düşünceleri yeni bir model içerisinde birleştirmektedir. Bu modelde, yardımlara hak kazanma primler ve vatandaşlık koşullarına dayanmaktadır. Evrensel programlar tüm vatandaşları kapsamaktadır ve ekonomik olarak aktif durumda bulunan nüfus için kazanç ile ilişkili yardımlarla birleştirilmiş bir temel güvence sağlamaktadır. Bu model özel sigortaya olan talebi azaltmakta ve tüm vatandaşları aynı program içinde kapsama potansiyeline sahip bulunmaktadır (Korpi ve Palme, 1998: 667-669).

Tablo 2: Korpi ve Palme'nin İdeal Sosyal Sigorta Kurumları Modeli

Model	Hak kazanma koşulları	Yardım düzeyinin belirlenme ilkesi	Programın yönetiminde işçi-işveren işbirliği
Hedeflenen	Kanıtlanmış ihtiyaç	Asgari	Yok
Gönüllü devlet desteği	Üyelik, primler	Eşit miktar ya da kazançla ilişkili	Yok
Korporatist	Mesleki kategori ve iş gücüne katılım	Kazançla ilişkili	Var
Temel güvence	Vatandaşlık ya da primler	Eşit miktar	Yok
Kapsama alanı	Vatandaşlık ve iş gücüne katılım	Eşit miktar ve kazançla ilişkili	Yok

Kaynak: Korpi ve Palme, 1998: 666.

Refah devleti modelleri Esping-Andersen tarafından “Refah Kapitalizminin Üç Dünyası” adlı eserde tanımlanmış olan model ile uyumlu bir şekilde sıralanmıştır. Örneğin, Bonoli’nin Kıta Avrupası modeli Esping-Andersen’in Muhafazakâr modeli ile çok fazla benzerlik taşımaktadır; her iki modelde de primler oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde, Castles ve Mitchell’in Hak Etmeyenlerin Baskınlığı (*Non-Right Hegemony*) modeli, yüksek derecede evrensellik ve sosyal politika alanında eşitlik özelliklerinden dolayı Esping-Andersen’in Sosyal Demokrat modeli ile büyük ölçüde uygunluk göstermektedir (Arts ve Gelissen, 2002: 148).

Refah devletlerini sınıflandırmak için, farklı göstergeler kullanıldığında dahi, bazı ülkelerin belirli ideal modellere yakın standart örnekler olarak belirlediği görülmektedir. ABD, herkesin sınıflandırmasına göre, en iyi şekilde *Liberal (Protestan, Anglo-Sakson ya da Temel Güvence)* refah devletinin bir örneği olarak ifade

edilmektedir. Almanya *Bismark/Kıta Avrupası/Muhafazakâr* ideal modele yaklaşmakta ve İsveç *Sosyal-Demokrat (İskandinav/Nordic)* ideal modele yaklaşmaktadır (Arts ve Gelissen, 2002: 148). Sınıflandırmalara farklı isimler veriliyor olsa da aynı sonuçlara ulaşılmakta, neredeyse tüm sınıflandırma çalışmalarında aynı ülkeler aynı gruplara dâhil edilmektedir. Bununla birlikte, diğer modellerle kıyaslandığında İskandinav refah modeli çok farklı ve kendine özgü bazı özellikler göstermektedir. İskandinav refah modelinin arkasında yatan temel ilke, yardımların evrensel olması ve istihdama ilişkin ve ailevi hiçbir şartta bakılmaksızın tüm vatandaşlara uygulanmasıdır. Bu sistemde yardımlar aileye değil bireye yapılmaktadır (Şenkal ve Sarıpek, 2007: 156-157).

3. GÜNEY AVRUPA REFAH MODELİ VE TÜRKİYE

Güney Avrupa sosyal politikasının ayırt edici özelliklerini ortaya koyan en kapsamlı çalışma Ferrera tarafından yapılmıştır. Ferrera'ya göre bu özellikler şu şekilde belirtilebilir: Formel işgücüne dâhil ayrıcalıklı gruplara yüksek, nüfusun geri kalanına ise çok az ya da düzensiz yardımın sağlandığı, ikili gelir desteği sistemi. Buna karşılık, sağlık hizmetleri sistemi evrenselcidir. Diğer aynı hizmetler gibi bu hizmette de uygulamalar, vaat edilenlerin çok gerisinde kalmaktadır; özel sektör, piyasalar ve ayrıcalıklar kamu sağlık hizmetleriyle bütünleşmişlerdir. İsrar her zaman vardır ve verimlilik düşüktür. Belirli kamu refah hizmetlerinin planlaması ve dağıtımında tikelcilik, klientalizm ve hatta yolsuzluk sıklıkla görülmektedir. Siyasi destek için çıkar alışverişinde bulunan siyasi partiler egemendir. Dinamik transfer harcamaları ve vergi toplamada yaşanan sorunlar “devletin mali krizine” yol açmıştır. Güney Avrupa ülkeleri, tüm Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler arasında kamu borçlanmasının ve GSMH'ya oranının en yüksek olduğu ülkelerdir ve bu konuda diğer ülkelerle aradaki farkın açılacağı tahmin edilmektedir (Gough, 2006: 232).

Güney Avrupa refah devletleri, gelir desteği sistemlerinde mesleki gruplar paralelinde yüksek kurumsal parçalılık, sağlık sistemlerinde ise evrenselci bir özellik göstermektedir. İspanyol, İtalyan, Portekiz ve Yunan anayasalarında sağlık hizmetleri tüm vatandaşlar için hak olarak açıkça belirtilmiştir. Geçmişte sağlık sistemleri gelir desteğinde olduğu gibi mesleki olarak parçalı olmasına rağmen, bu dört ülke, son yirmi yılda ulusal sağlık hizmetini vergilerle finanse edebilen, standartlaşmış kurallar ve örgütlenme çerçevesinde, tüm vatandaşlara açık ve ücretsiz hale getirmeyi amaçlayan reformlar gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Evrenselcilik için harcanan bu çaba en çok İtalya'da başarılı olmuştur. 1978 yılında yapılan reform mevcut işe bağlı programları ortadan kaldırarak yerleşik tüm nüfusu yeni Ulusal Sağlık Hizmeti (USH) güvencesi altına almış, ülke çapında tek bir örgüt yapısıyla herkese standartlaşmış bir hizmet sunmaya başlamıştır. Portekiz, mesleki kapsamdan evrensel kapsama resmi olarak 1976 yılında geçmiştir. Daha önce var olan zorunlu sigorta programlarını ortadan kaldırmadığı için USH, aslında daha iyi durumdaki çalışanların ayrıcalıklı erişim ve bakım koşullarına sahip olduğu ikili bir yapı halinde kalmıştır. İspanya resmi olarak evrensel kapsam ilkesini 1986 yılında kabul etmiştir fakat uygulamaya ancak 1990 yılında başlamıştır. İspanyol sistemi tam kapsamlı bir sistem değildir çünkü çok yüksek gelir grupları USH üyeliğine dâhil edilmemiştir (Ferrera, 2006: 207).

Avrupa'daki sağlık sistemlerinin iki önemli modeli, sosyal sağlık sigortası sistemi ve ulusal sağlık hizmetleridir. Bu modelleri birbirinden ayıran temel özellik ise sosyal sağlık sigortasının çalışanları ve bunların bakmakla yükümlü oldukları kişileri kapsamına karşın, ulusal sağlık hizmetlerinin genel bir kapsam sunması ve sağlık hizmeti almayı bir vatandaşlık hakkı olarak görmesidir. Bununla birlikte, sağlık sigortası sistemleri ağırlıklı olarak sosyal katkılardan finanse edilirken, ulusal sağlık hizmetleri genel vergilendirmeden, genellikle de artan oranlı gelir vergilerinden finanse edilmektedir (Guillen, 2011: 143).

Sağlık hizmetlerine erişim ve bakım hizmetleri konusunda var olan mesleki farklılıklar, büyük bölgesel eşitsizlikler ve finansmanın karışık yapısı, Güney Avrupa'daki genel evrenselci retoriğe ve çabalara rağmen, sağlık hizmetlerinin sunumunda oldukça yaygın aksaklıkları meydana getirmektedir. Güney Avrupa sağlık sisteminin başka bir özelliği, kamu ve özel sağlık hizmetlerinin karışımından oluşmasıdır. Güney Avrupa refah devleti, onu sadece homojen, standart, hak temelli Kuzey Avrupa refah devletlerinden değil, daha parçalı olan Kıta Avrupası sistemlerinden de ayıran farklı bir siyasi işleyiş şekline sahiptir. İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'daki sosyal politika kurumları diğer korporatist (ve Katolik) ülkelerdekileri kurumlara benzemektedir ancak işleyişlerine yön veren sosyo-politik davranış bilgisi oldukça farklı özellikler göstermektedir. Sosyal haklar; açık, evrenselci bir siyasi kültür ve katı, Weberci, kendi kurallarının yönetiminde adil bir devlet anlayışı içine oturtulmamıştır. Aksine, bu haklar Avrupa'nın bu bölgesinde tarihsel olarak varlığı sabit olan patronaj ilişkilerinin mantığı ile aşılacak kapalı, tikelci bir siyasi kültüre ve yumuşak bir devlet aygıtına dayanmaktadır (Ferrera, 2006: 208-216).

Sonraki dönemde İtalya ve İspanya’da da tüm sağlık hizmetleri sadece devlet gelirlerinden karşılanmaya başlandı. Sağlık hizmetlerinin finansman kaynağı, İspanya’da genel vergiler, İtalya’da ise bölgesel vergilerdir. Bu yeni uygulamaya İspanya’da 1998 yılında geçildi. İtalya’daki değişim de hemen hemen aynı dönemlerde gerçekleşti. Bugün Avrupa genelinde hiçbir sosyal katkı olmadan sadece bu iki sistemin %100’ü vergilerden karşılanmaktadır (Guillen, 2011: 149).

Ian Gough Türkiye’yi de modele dâhil ettiği çalışmasında beş Güney Avrupa ülkesinin sosyal politika bakımından aynı evrene ait olduğunun söylenebileceğini ileri sürmüştür (Gough, 2006: 231-232). Bu ülkelerin ortak özellikleri, farklı gruplar için farklılaştırılmış ve hiyerarşik hakları, devletin belirli aygıtlarına bağlanmış, korporatize edilmiş ve katmanlaşmış organları, keyfi seçilme ve layık görülme mekanizmaları için yerel dayanışma programlarına ve kiliseye (veya camiye) yapılan başvuruları, hizmetlerin sunulma biçimini niteleyen klientalizm ve yozlaşmayı kapsamaktadır. Katmanlaşmış çıkar grupları ayrıcalıkları konusunda kışkırtıcı ve refah sistemini liberal rejimlerin daha evrensel ilkeleriyle bağdaştıracak reformlara karşı çıkmaktadırlar. Evrensel mekanizmaların yokluğu ve partikularizm, siyasal partilerin isteyerek benimsedikleri güçlü klientalizmin siyasal mirasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yardım programları, aşırı vaatlere rağmen yardım düzeyi düşük olduğundan ve yardımın kişinin değil hane halkının kaynaklarına göre verilmesi nedeniyle, işlevselliğini sürdüren bir aile yapısına dayanmaktadır (Keyder, 2004: 132-133).

Avrupa Birliği üyeliğinin Güney Avrupa ülkelerinin sosyal politika uygulamalarında olumlu gelişmelere yol açtığını ve Avrupa Sosyal Modeline daha çok bütünleşmeye başladıklarını söyleyebiliriz. Ancak bu benzeşme, Güney Avrupa Sosyal Devlet Modelini ortadan kaldıracak kadar güçlü olmamıştır. Bu nedenle, Güney Avrupa refah devletleri henüz kıtanın kuzeyindekilere tam olarak benzememiştir; ancak bu iki grup arasındaki farklılık önemli derecede kapanmaktadır. Daha ileri düzeyde sosyal benzeşmenin gerçekleşmesi, ekonomik benzeşmeye ve Avrupa Birliği’nin sosyal politikasının üye ülkelere sosyal politika uygulamalarındaki yaptırım seviyesinin yükselmesine bağlı bulunmaktadır (Günel, 2009: 65).

Sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında Türkiye’nin diğer ülkeler karşısındaki durumu da Güney Avrupa modeli içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusundaki tartışmaların odak noktasında bulunmaktadır. Buna göre, Türkiye, sosyal politika rejimine dayalı olarak yapılan sınıflandırmada Güney Avrupa modeline daha yakın özellikler taşımaktadır. Ancak, Türkiye’de sosyal hizmetlere ayrılan kaynakların oranının bu grupta yer alan ülkelerekinden çok gerisinde bulunması tam olarak bu gruba dâhil edilmesini güçleştirmektedir. Türkiye’nin sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında uygulamalarını incelemesi ve örnek alması gereken ilk ülke İspanya’dır. Bu nedenle İspanya, sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında örnek model olarak izlenmelidir.

Türkiye’de modern anlamda sosyal yardımların gelişimi sınırlı olmuş ve geç kendini göstermiştir. Sınırlı düzeyde sosyal yardım olarak değerlendirilebilecek düzenlemeler görülmekteyken (istiklal madalyası sahiplerine, savaş gazilerine, şehit yakınlarına ve terör mağdurlarına yapılan yardımlar), 1976 yılına kadar sosyal yardımların gönüllülük esasına dayanan bir şekilde görüldüğü belirtilebilir. Gönüllülük esasına dayanan sosyal yardım faaliyetleri yoksulluğu yapısal bir sorun olarak kavramaktan uzak, devamlılığı açısından riskli ve ulaşılabilirliği açısından yetersiz bulunmaktadır (Metin, 2011: 185-186).

Türkiye tarihinin doğrudan kamu kaynaklı kapsamı belirgin ve modern nitelikli ilk sosyal yardım düzenlemesi “65 Yaş Aylığı” olarak bilinen hukuki düzenlemelerdir. 1976 yılında yasal bir düzenleme ile (2022 sayılı Kanun) “65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması” yürürlüğe girmiştir. Kanunda bulunan “kimsesiz” tanımlamasından hareket ederek, bu kanunun hak temelli bir düzenleme olmasına rağmen, vatandaşlık esasına tam oturmayan bir sosyal yardım uygulaması olduğu belirtilmelidir. Çünkü bu tanımla öncelik aileye tanınmakla birlikte, ailenin karşılayamayacağı bir durum olduğunda kanun kapsamına dâhil edilme söz konusu olmaktadır. Sorumluluğun devletten önce aileye verilmesi; piyasa, devlet ve aile üçgenindeki önceliğin ve bağımlılığın bu düzenlemeye ilişkin olarak ailede olduğunu göstermektedir. Ayrıca “kimsesizliğin” nasıl belirleneceği de açık değildir (Metin, 2011: 186-188).

Türkiye’de yoksullukla mücadele alanında olduğu gibi sosyal hizmet sunumunda da, temel vurgu gönüllülük ve sivil toplum kuruluşları üzerindedir. Gönüllülüğe büyük önem verilmekte, bu önem doğrultusunda genel olarak hayırseverlik, zaman zaman da din temelli davranışlar ve kurumlar büyük önem kazanmaktadır. AKP hükümeti sosyal sorumluluklarını en aza indirebilmek için sadece aile kurumuna ve Müslüman hayırseverliğine değil, bu laik toplumsal sorumluluk bilincine de dayanabilmekteydi. Bu uygulamaların Türkiye’nin içinde yer aldığı Güney Avrupa refah modelindeki yansımalarına baktığımızda, Güney ülkelerindeki sosyal politika ortamının, ters yönde etki eden iki değişim dinamiği tarafından

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

şekillendirildiğini belirtebiliriz. Bir taraftan, devletin yoksullukla mücadele alanında belirli bir siyasi sorumluluk üstlenme ihtiyacı duyduğunu gösteren ve yoksulluğun siyasileşmesine yol açtıkları ölçüde, devlet-vatandaş ilişkisini dönüştürme potansiyeli taşıyan bazı uygulamalar gündeme gelmektedir. Genellikle hak temelli bir yaklaşımla bağdaşmaz kabul edilen ihtiyaç tespitine dayanan yardımlar bile, aynı değil nakdi oldukları ve önceden belirlenmiş şeffaf ölçütler temelinde düzenli olarak verildikleri ölçüde, vatandaşlık hakları kavramını gündeme getirebilecek niteliktedirler (Buğra, 2010: 222-223).

Türkiye’de 1980’lerden beri iktidara gelen tüm hükümetler sağlık sisteminde reform gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. AKP hükümetinin 2003 yılında açıkladığı Sağlıkta Dönüşüm Programı da bu çabaların en son ve sağlık sistemi üzerinde en fazla etkisi olan halkasıdır. Sağlıkta Dönüşüm Programı, bir yandan tüm nüfusu kapsayarak, farklı sosyal güvenlik kurumları arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı diğer taraftan özel sektörün sağlık hizmeti sunumundaki rolünü arttırmayı amaçlamaktadır. Özellikle genel sağlık sigortası ile birlikte temel sağlık hizmetlerini kapsayan tek bir temel teminat paketinin tüm nüfusa eşit olarak sunulmaya başlanması ve sosyal güvenlik sisteminin kapsamını genişletme çabaları Sağlıkta Dönüşüm Programı ile sağlanan önemli gelişmelerdir. Türkiye’deki sağlık sisteminde özel sektörün hizmet sunumundaki payı artmakla birlikte sağlık hizmetlerinin finansmanı bir kamu kuruluşu olan Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından sağlanmakta ve hizmet sunumunda devlet halen en önemli aktör olmayı sürdürmektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Sağlık Bakanlığı’nın planlama ile birlikte denetim yapması; genel sağlık sigortasının ise herkesi kapsamı öngörülmüştür.

Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın temel hedeflerinden biri de tüm vatandaşların genel sağlık sigortası kapsamı altına alınmasıdır. Genel sağlık sigortası tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını, Türkiye’de bir yıldan fazla ikamet eden yabancıları, sığınmacı ve vatansızları kapsamına almaktadır. 18 yaş altı çocuklar koşulsuz olarak genel sağlık sigortasının kapsamına alınmışlardır. Sadece er ve erbaşlar, tutuklu ve hükümlüler ile yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olanlar kapsam dışında bırakılmaktadır. Kapsama giren kişilerin genel sağlık sigortasına katılımı zorunludur.

Türkiye’de ES, SSK ve Bağ-Kur devlet tarafından kurulmuş; fakat birbirlerinden bağımsız ve teorik olarak devletten de özerk kurumlardır. 1980’lerden sonra bu kurumların harcamaları topladıkları primlere oranla arttı; ayrıca kaynaklarını kötü değerlendirdikleri için harcamalarını karşılayamaz duruma geldiler ve devlet bütçesinden desteklenmeleri gerekti. Genel sağlık sigortası hizmet sunumunda prim ödenmesine bağlı bir sınırlandırmayı öngörmektedir. Bu durum Türkiye’deki reformu dünyada benimsenen diğer modellerden farklı kılmaktadır. Dünyadaki eğilimin, evrensel bir kapsam amaçladığını, yani reformların getirdiği modellerin sağlık hizmetlerini tüm vatandaşlara sunmayı amaçladığını belirtilebilir. Tüm Avrupa ülkelerinde sağlık hizmetlerinin kapsamı evrensel olarak düşünülmektedir. İngiltere’de ve İskandinav ülkelerinde tamamı vergi gelirlerinden karşılanan sağlık harcamaları; Almanya’nın örnek olduğu bazı ülkelerde primlerden kaynaklanan bir finansman; Güney Avrupa ülkelerinde ise fonların, vergi oranı giderek yükselen karma bir yapıya dönüştürülmesi süreci yaşanmaktadır. Ancak tüm bu ülkelerde temel ilke sağlık güvencesi olmayan kimsenin kalmamasıdır (Keyder, 2011: 21-28).

Türkiye’de 2006 yılının Mayıs ayında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kabul edilmiş, fakat Kanunun uygulamaya geçirilmesi aynı yılın Aralık ayında yapılan itirazlar yüzünden ertelenmiştir. Bunun sonucunda, 2008 yılının Nisan ayında 5754 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilerek, 2008 yılının Mayıs ayında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Genel sağlık sigortası uygulamasına ise 2008 yılının Ekim ayında başlanmıştır. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile sağlık hizmetlerinin finansmanında önemli roller üstlenen SSK, Bağ-Kur ve ES’nin Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde tek bir kurum haline gelmeleri sağlanmıştır. Böylece önceden farklı norm ve statüde olan üç kurumun üyeleri artık genel sağlık sigortası ile sağlık sisteminin sunmakta olduğu her türlü olanağa eşit şekilde erişebilmektedir.

Genel sağlık sigortası, sağlık hizmeti alacak kişilerden prim toplanması esasına dayanan bir sistemdir. Hane içerisindeki kişi başına düşen aylık geliri asgari ücretin üçte birinden fazla olan tüm vatandaşlar her ay prim ödemek zorundadır. Ancak asgari ücretin üçte birinden daha az geliri olduğunu belgeleyen kişilerin primleri devlet tarafından ödenmekte ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmaları sağlanmaktadır. Prim ödemekle yükümlü bulunan kişiler prim borçlarını ödememeleri halinde sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar. Bu bağlamda genel sağlık sigortası sistemi vergilerle finanse edilme ilkesine dayanmadığı için kapsamının evrensel olduğundan söz edilememektedir. Prim borcu bulunanlar genel sağlık sigortasından yararlanamamakta ve sağlık hizmetlerine erişememektedirler.

4. REFAH REJİMLERİ AÇISINDAN SAĞLIK SİSTEMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Amacı insan, insanın sağlık ve mutluluğu olan sosyal politikalar içinde, sağlık politikası, doğrudan insan yaşamı ile ilgilidir. Tüm politikaların odağı olan insanı mümkün olduğunca uzun ve sağlıklı yaşatmaktan daha önemli bir şeyin bulunmadığı düşüncesinin kabul edilmesi ile sağlık politikasına daha fazla önem verilmiştir. Her toplumda yeterli sağlık hizmeti yaratılmalı ve tüm toplum üyelerine eşit şekilde sunulabilmelidir. Yeterli sağlık hizmeti arzını sağlık piyasasına sunmak ve bunu düzenlemek, başka bir deyişle etkili bir sağlık sistemi oluşturmak, refah toplumunun temel politikalarından biri haline gelmiştir (Özdemir, 2007: 108).

Sağlık politikaları bir ülkenin refah rejimi bakımından incelenebilir. Sağlık ve emeklilik harcamaları toplam sosyal politika harcamalarının çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerinin kamu kesimi tarafından mı, yoksa özel sektör tarafından mı sunulacağı, diğer taraftan bu hizmetlerin prim ödeme koşuluna bağlı olarak mı sunulacağı yoksa kapsamının evrensel olarak tüm nüfusu kapsayacak büyüklükte mi olacağı o ülkenin içinde bulunduğu refah rejiminin özelliklerine göre belirlenmektedir. Bu bağlamda bir ülkenin sağlık sistemini inceleyebilmek ve geçirdiği dönüşümün yönünü anlayabilmek için öncelikle o ülkenin içinde bulunduğu refah rejiminin belirlenmesi gerekmektedir.

Sağlık politikaları karşılaştırmalı olarak incelenirken sağlık hizmetlerinin kurumsal yapısının yansıtılmasına yardımcı olmak ve farklı ülkelerin sağlık politikalarının açıklanmasına katkı sağlamak için genellikle sağlık sistemleri tipolojileri kullanılmaktadır. Sağlık sistemleri tipolojisi, sağlık sistemini sağlık hizmetlerinin finansmanındaki değişikliklere dayanan ve sağlık hizmetleri sunumunun düzenlenmesindeki farklılıklara ilişkin ideal makro-kurumsal özelliklerin düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin kamu kesimi tarafından finanse edilmesi sağlık hizmetlerine kamu kesiminin katılım derecesinin belirleyici özelliği olarak görülmektedir (Burau ve Blank, 2006: 64-65). Tipoloji oluşturma konusunda en bilinen katkı Esping-Andersen (1990, 1999) tarafından yapılmıştır. Esping-Andersen'in tipolojisinin geliştirilmesinde sadece hastalık yardımlarının kullanılması, sağlık sistemlerinin merkezi hizmet özelliğini göz ardı ettiği için özellikle sağlık bilimciler tarafından eleştirilmiştir. Sağlık sistemleri gerçekten refah devletinin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır ancak aynı zamanda kendi dinamikleri tarafından da şekillendirilmektedir ve bu nedenle ayrı bir sınıflandırma olarak ele alınması gerekmektedir. Sağlık sistemleri tipolojileri onun üç refah rejiminden başka bir yöne doğru evrim geçirmiş olsa bile, Esping-Andersen (1990) tarafından önerilen kavramlar, özellikle refah karması (welfare mix) düşüncesi, sağlık sistemi modellerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sağlık sistemlerini sınıflandırma çalışmalarından ilki OECD (1987) tarafından geliştirilmiştir ve sistemler arasında üç boyutlu bir ayırım yapmıştır: (i) Evrensel (Beveridge) modeli; (ii) Sosyal Sigorta (Bismark) modeli ve (iii) Özel Sigorta (Liberal Sağlık) modeli. Bu unsurlara dayanılarak, üç sağlık sistemi modeli geliştirilmiştir (Reibling, 2010: 6).

Tablo 3: Sağlık Sistemi Tipolojilerinin Kuramsal Boyutları

Boyutlar	OECD (1987)	Moran (2000)	Bambra (2005)
Finansman	Hizmete hak kazanmanın kaynağı	Maliyet kontrolünün derecesi	Özel sağlık harcamalarının yüzdesi
Hizmet sunumu	Kamu-özel mülkiyet	Doktorlar ve hastaneler üzerinde devlet kontrolü	Özel hastane yatakları
Teknoloji	-----	Devlet kontrolü	-----
Erişim	Sigorta kapsamı	Sigorta kapsamı	Sigorta kapsamı

Kaynak: Reibling, 2010: 7.

Sağlık sistemlerini sınıflandırma çalışmalarından ikincisi Moran (1999, 2000) tarafından sağlık hizmeti devletleri tipolojisi ile yapılmıştır. Moran'ın sağlık hizmeti devletleri kavramı üç yönetim alanından oluşmaktadır. Bunlar; tüketim, hizmet sunumu ve teknoloji alanlarıdır (Moran, 2000: 147; Lamping ve Steffen, 2009: 1362).

Moran'ın kavramsal hale getirdiği sağlık hizmeti devletleri kavramına göre sağlık hizmeti devletleri üç farklı yüze sahiptir. Sağlık hizmeti devletleri, sadece bir refah devleti değildir, aynı zamanda bir kapitalist sanayi

devleti ve bir çoğulcu demokratik devlettir (Moran, 1999: 24-50; Freeman ve Moran, 2000: 39). Sağlık hizmeti tüketimini yöneten kurumlar, sağlık hizmeti sistemine ayrılacak kaynaklara karar verme mekanizmaları kadar, hastaların sağlık hizmetlerine erişim için uygunluğu hakkında karar vermeye de yetkilidirler. Hizmet sunumunu yöneten kurumlar hastanelerin ve doktorların kontrol edilmesi ile ilgilenmektedirler. Son olarak, üretimi yöneten kurumlar tıbbi yeniliklerin düzenlenmesi mekanizmalarından sorumlu bulunmaktadır (Moran, 1999: 48-50; Moran, 2000: 139).

Sağlık sistemi tipolojilerinden sonuncusu Bambra (2005a) tarafından Esping-Andersen'in (1990) dekomüdfikasyon kavramının sağlık hizmetleri alanına uygulanması yoluyla geliştirilmiştir. Dekomüdfikasyon kavramı bireylerin ve ailelerin işgücü piyasasındaki performanslarına bakılmaksızın normal ve sosyal olarak kabul edilebilir bir yaşam standardını sürdürebilmelerini sağlayacak kadar genişletilmiştir. Refah devleti emeği piyasanın dışına çıkarmıştır çünkü belirli hizmetlerin ve belirli bir yaşam standardının sunulması bir vatandaşlık hakkı haline gelmiştir. Dekomüdfikasyon kavramı sağlık hizmetlerinin sunumunu da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Sağlığın dekomüdfikasyonu bireylerin sağlık hizmetlerine erişimlerinin işgücü piyasasındaki konumlarına bağlı olması ve bir ülkenin sağlık hizmeti sunumunun piyasadan bağımsız olması anlamına gelmektedir (Bambra, 2005a: 33; Ağartan, 2011: 35).

Sağlık Dekomüdfikasyon İndeksi 18 ülkeyi kapsamaktadır: Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD'dir. Sağlık Dekomüdfikasyon İndeksinde kullanılan veriler sağlık hizmeti sunumunun kamu/özel karması şeklinde sunulmasına, kamu hizmet sunumunun erişim kolaylığına ve sağlık sistemi tarafından sunulan hizmetlerin kapsamına odaklanmaktadır (Bambra, 2005a: 33).

Bambra, Sağlık Dekomüdfikasyon İndeksi için aşağıda belirtilen ampirik göstergeleri kullanmaktadır:

- (i) Özel sağlık harcamaları (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın yüzdesi olarak),
- (ii) Özel hastanelerin yatak sayısının tüm ülkedeki yatak sayısına oranı,
- (iii) Kamu sağlık sistemi tarafından kapsanan nüfusun oranı (Bambra, 2005a: 34).

Birinci ve ikinci göstergeler finansman ve hizmet sunumunda kamu-özel karmasının boyutlarını açıkça göstermektedir ve böylece önceki sağlık tipolojileri tarafından kullanılan kuramsal boyutları güçlendirmektedir. Üçüncü gösterge *kamu sağlık sistemi tarafından kapsanan nüfusun yüzdesi* bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini yansıttığı için sağlığın dekomüdfikasyonunu gösteren uygun bir ölçektir. Bu ölçek önceki iki tipolojide de kullanılmaktadır (Reibling, 2010: 7).

Ticarileşme, piyasa unsurlarının finansman ve hizmet sunumunda artan rollerini ifade ederken, sağlığın ne derece bir meta haline geldiğini de sorgulamaktadır. Bu şekilde tanımlandığında ticarileşme, metalaşmayı kapsayan bir süreç haline gelmektedir. Neoliberalleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirildiğinde, sağlık hizmetlerinin sunumunda özel sektörün payının artması, özel kuruluşlarca yapılan yatırımlarda görülen artışlar, artan küresel ticaret ve özellikle kamu sektöründe katılım payı alınması ticarileşmenin göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Ağartan, 2011: 35). Kamu finansmanının ve hizmet sunumunun oranının yüksek fakat nüfusun sadece küçük bir bölümüne hizmetlere erişim olanağı sağlayan bir sağlık sistemi piyasadan bağımsızlığın yüksek derecede olduğu bir sistem olarak kabul edilmemektedir (Bambra, 2005b: 207).

Tablo 3, sağlık sistemi modellerini geliştirmek için bu üç tipoloji tarafından kullanılan göstergeleri özetlemektedir. Kesin tanımları farklılık göstermekle birlikte, bu üç tipolojinin tamamı kamu ve özel sektörü finansman ve hizmet sunumu açılarından sınıflandırma ölçütü olarak kullanılmaktadır. Moran, bunların dışında sağlık teknolojisine devlet kontrolünü eklemiştir. Benzer bir şekilde, üç tipolojinin tümü ikinci bir boyut olarak kapsama seviyesini ya da sistemin evrenselliğini vurgulamaktadır (Moran, 2000: 139; Reibling, 2010: 7).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Refah rejimlerini sınıflandırmaya yönelik çalışmalarda temel alınan model Esping-Andersen'in modeli olmaktadır. Diğer sınıflandırma çalışmalarında Esping-Andersen'in modeline yeni gruplar eklenmektedir. Tüm sınıflandırma çalışmalarında aynı ülkeler aynı gruplara karşılık gelmektedir. Bununla birlikte, diğer modellerle kıyaslandığında İskandinav refah modeli çok farklı ve kendine özgü bazı özellikler göstermektedir. İskandinav refah modelinin arkasında yatan temel ilke, yardımların evrensel olması ve

istihdama ilişkin ve ailevi hiçbir şarta bakılmaksızın tüm vatandaşlara uygulanmasıdır. Bu sistemde yardımlar aileye değil bireye yapılmaktadır.

Sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında Türkiye'nin diğer ülkeler karşısındaki durumu Güney Avrupa modeli içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusundaki tartışmaların odak noktasında bulunmaktadır. Buna göre, Türkiye, sosyal politika rejimine dayalı olarak yapılan sınıflandırmada Güney Avrupa modeline daha yakın özellikler taşımaktadır. Ancak, Türkiye'de sosyal hizmetlere ayrılan kaynakların oranının bu grupta yer alan ülkelerdekine çok gerisinde bulunması tam olarak bu gruba dâhil edilmesini güçleştirmektedir. Türkiye'nin sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında uygulamalarını incelemesi ve örnek alması gereken ilk ülke İspanya'dır. Bu nedenle İspanya, sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında örnek model olarak izlenmelidir.

Türkiye'de ES, SSK ve Bağ-Kur devlet tarafından kurulmuş; fakat birbirlerinden bağımsız ve teorik olarak devletten de özerk kurumlardır. 1980'lerden sonra bu kurumların harcamaları topladıkları primlere oranla arttı; ayrıca kaynaklarını kötü değerlendirdikleri için harcamalarını karşılayamaz duruma geldiler ve devlet bütçesinden desteklenmeleri gerekti. Genel sağlık sigortası hizmet sunumunda prim ödenmesine bağlı bir sınırlandırmayı öngörmektedir. Bu durum Türkiye'deki reformu dünyada benimsenen diğer modellerden farklı kılmaktadır. Dünyadaki eğilimin, evrensel bir kapsam amaçladığını, yani reformların getirdiği modellerin sağlık hizmetlerini tüm vatandaşlara sunmayı amaçladığı belirtilebilir. Tüm Avrupa ülkelerinde sağlık hizmetlerinin kapsamı evrensel olarak düşünülmektedir. İngiltere'de ve İskandinav ülkelerinde tamamı vergi gelirlerinden karşılanan sağlık harcamaları; Almanya'nın örnek olduğu bazı ülkelerde primlerden kaynaklanan bir finansman; Güney Avrupa ülkelerinde ise fonların, vergi oranı giderek yükselen karma bir yapıya dönüştürülmesi süreci yaşanmaktadır. Ancak tüm bu ülkelerde temel ilke sağlık güvencesi olmayan kimsenin kalmamasıdır.

Türkiye'nin refah rejimi Güney Avrupa modeline yakın özellikler sergilemektedir. Bu özellikler arasında ailenin ve dini kurumların sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanındaki etkinliği, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, tarım sektöründe çalışanların yoğunluğu belirtilebilir. Bununla birlikte Güney Avrupa ülkeleri vergilerle finanse edilmekte olan sağlık hizmetlerine ulaşmışken, Türkiye'de genel sağlık sigortası ile tüm vatandaşların sağlık güvencesine kavuşması ancak prim ödeme koşulunun yerine getirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Genel sağlık sigortası, sağlık hizmeti alacak kişilerden prim toplanması esasına dayanan bir sistemdir. Hane içerisindeki kişi başına düşen aylık geliri asgari ücretin üçte birinden fazla olan tüm vatandaşlar her ay prim ödemek zorundadır. Ancak asgari ücretin üçte birinden daha az geliri olduğunu belgeleyen kişilerin primleri devlet tarafından ödenmekte ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmaları sağlanmaktadır. Prim ödemekle yükümlü bulunan kişiler prim borçlarını ödememeleri halinde sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar. Bu bağlamda genel sağlık sigortası sistemi vergilerle finanse edilme ilkesine dayanmadığı için kapsamının evrensel olduğundan söz edilememektedir. Prim borcu bulunanlar genel sağlık sigortasından yararlanamamakta ve sağlık hizmetlerine erişememektedirler.

Avrupa Birliği üyesi olan Güney Avrupa ülkeleri Türkiye ile benzer özellikler göstermelerine rağmen sosyal yardımlar ve sağlık hizmetleri alanında Türkiye'den daha ileri durumda bulunmaktadırlar. Sosyal yardımlar için yapılan harcamalar Türkiye'ye göre çok daha yüksektir. Ayrıca vergilerle finanse edilen sağlık sistemleri tüm vatandaşları kapsamına almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmesi, geri kaldığı alanlarda bu ülkeleri yakalayabilmesi için bir fırsat olarak görülebilir. Türkiye'de genel sağlık sigortasının kurulması ve sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında birleştirilerek tüm kesimlerin aynı kalitedeki sağlık hizmetlerine erişebilmesi olumlu gelişmeler olarak görülmekle birlikte Güney Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmaktadır.

KAYNAKÇA

ABRAHAMSON, Peter (1999), "The Welfare Modelling Business", **Social Policy and Administration**, 33(4), 394-415.

AĞARTAN, Tuba (2011). "Metalaşma ve Sağlıkta Dönüşümün Sınırları: Türkiye Örneği", iç. Cenk ÖZBAY, Ayşecan TERZİOĞLU ve Yeşim YASİN (Ed.), **Neoliberalizm ve Mahremiyet**, Metis Yayınları, İstanbul, 31-44.

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

ALCOCK, Pete; Margaret MAY ve Karen ROWLINGSON (2011), **Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar**, Çev: Barış.Yıldırım, Boran Mercan, Onur Can Taştan, Osman Tezgel, Şenay Gökbayrak), Siyasal Kitapevi, Ankara.

ARTS, Wil ve John GELISSEN (2002), “Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A State-of-The-Art Report”, **Journal of European Social Policy**, 12 (2), 137-158.

AYDIN, Ufuk (1999), **Sosyal Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Özel Sigortalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

BAMBRA, Clare (2005a), “Worlds of Welfare and the Health Care Discrepancy”, **Social Policy & Society**, 4(1), 31-41.

BAMBRA, Clare (2005b), “Cash Versus Services: ‘Worlds of Welfare’ and The Decommodification of Cash Benefits and Health Care Services”, **Journal of Social Policy**, 34(2), 195-213.

BELEK, İlker; (2000), **Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlıkın Ekonomi Politikası**, Sorun Yayınları, İstanbul.

BONOLI, Giuliano; (1997), “Classifying Welfare States: A Two-Dimension Approach”, **Journal of Social Policy**, 26(3), 351-372.

BUĞRA, Ayşe ve Çağlar KEYDER (2003), **Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi**, UNDP, Ankara.

BUĞRA, Ayşe (2010), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BURAU, Viola ve Robert H. BLANK (2006), “Comparing Health Policy: An Assessment of Typologies of Health Systems”, **Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice**, 8(1), 63-76.

CERAMI, Alfio (2006), “The Reform Challenges to The Central and Eastern European Welfare Regime”, Paper Presented at The International Conference: Transformation of Social Policy in Europe: Patterns, Issues and Challenges for the EU-25 and Candidate Countries, April 13-15, 2006, Ankara: METU.

ÇELİK, Aziz (30.10.2005), “Marx Bu Sınavdan Çakardı”, **Radikal**.

DEACON, Bob (2000), “Eastern European Welfare States: The Impact of The Politics of Globalization”, **Journal of European Social Policy**, 10, 146-161.

ESPING-Andersen, Gosta (1990), **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Polity Press, Oxford.

ESPING-Andersen, Gosta (1999), **Social Foundations of Postindustrial Economies**, Oxford University Press, New York.

FAJTH, Gaspar (1999), “Social Security in a Rapidly Changing Environment: The Case of the Post-Communist Transformation”, **Social Policy & Administration**, 33(4), 416-436.

FERRERA, Maurizio (2006), “Sosyal Avrupa’da Güney Avrupa Refah Modeli”, iç. Ayşe BUĞRA ve Çağlar KEYDER (Ed.), **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 195-229.

FREEMAN, Richard. ve Michael MORAN (2000) “Reformig Health Care in Europe”, **West European Politics**, 23(2), 35-58.

GOUGH, Ian (2001), “Globalization and Regional Welfare Regimes: The East Asian Case”, **Global Social Policy**, 1, 163-189.

GOUGH, Ian (2006), “Güney Avrupa’da Sosyal Yardım”, iç. Ayşe BUĞRA ve Çağlar KEYDER (Ed.), **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 231-260.

GROENEWEGEN, Peter P. (2011), “Doğu Avrupa’da Sağlık Reformu”, iç. Çağlar KEYDER, Nazan ÜSTÜNDAĞ, Tuba AĞARTAN ve Çağrı YOLTAR (Ed.), **Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 125-140.

GUILLEN, Ana Marta (2002), “The Politics of Universalisation: Establishing National Health Services in Southern Europe”, **West European Politics**, 25(4), 49-68.

GUILLEN, Ana Marta (2011), “Güney Avrupa’da Sağlık Reformu”, iç. Çağlar KEYDER, Nazan ÜSTÜNDAĞ, Tuba AĞARTAN ve Çağrı YOLTAR (Ed.), **Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 141-162.

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

GÜNAL, Pınar (2009), **Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye**, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

GÜZEL, Ali; Ali Rıza OKUR; Nurşen CANİKLİOĞLU (2010), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.

KARA, Uğur (2013), **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, İkinci Baskı, Karahan Kitapevi, Adana.

KASZA, Gregory J. (2002), "The Illusion of Welfare Regimes", **Journal of Social Policy**, 31(2), 271-287.

KEYDER, Çağlar (2004), **Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (2011), "Giriş", iç. Çağlar KEYDER, Nazan ÜSTÜNDAĞ, Tuba AĞARTAN ve Çağrı YOLTAR (Ed.), **Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 15-35.

KOÇAK, Orhan ve Ferhat SAYIM (2009), "Refah Devleti Işığında Sağlık Hizmetleri ve Türkiye'de Sağlık Sektöründeki Gelişmeler", *Paper presented at EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics*, June 17-19, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

KORAY, Meryem (2005), **Avrupa Toplum Modeli**, İkinci Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.

KORAY, Meryem (2008), **Sosyal Politika**, Üçüncü Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.

KORPI, Walter ve Joakim PALME (1998), "The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in The Western Countries", **American Sociological Review**, 63(5), 661-687.

LAMPING, Wolfram ve Monika STEFFEN (2009), "European Union and Health Policy: The "Chaordic" Dynamics of Integration", **Social Science Quarterly**, 90(5), 1361-1379.

METİN, Onur (2011), "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 28, 179-200.

MORAN, Michael (1999), **Governing the Health Care State: A Comparative Study of the United Kingdom and Germany**, Manchester University Press, Manchester.

MORAN, Michael (2000), "Understanding the Welfare State: The Case of Health Care", **British Journal of Politics and International Relations**, 2(2), 135-160.

ÖZDEMİR, Süleyman (2007), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

REIBLING, Nadine (2010), "Healthcare Systems in Europe: Towards an Incorporation of Patient Access", **Journal of European Social Policy**, 20(1), 5-18.

SERİN, İlhan (2004), **Genel Sağlık Sigortası ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Kazancı Kitap Yayınları, İstanbul.

STANDING, Guy (1996), "Social Protection in Central and Eastern Europe: A Tale of Slipping Anchors and Torn Safety Nets", iç. Gosta Esping-Andersen (Ed.) **Welfare States in Transition**, Sage Publications, London, 225-255.

ŞENKAL, Abdulkadir ve Doğa B. SARIİPEK (2007), "Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14 (2), 146-175.

ŞENKAL, Abdulkadir (2005), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul.

TAŞÇI, Faruk (2010), **Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım**, Birinci Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

TAŞÇI, Faruk (2013), "Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler", **İnsan ve Toplum Dergisi**, 3(5), 5-35.

TATAR, Mehtap (2011), "Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye'de Gelişimi", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 1(1), 103-133.

GJEBS

Global Journal of Economics and Business Studies
Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi
www.gjebs.com - ISSN: 2147-415X

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (15-31)

Volume: 3 Issue: 5 (15-31)

UZ, Hulki (1998), "Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Hizmeti Sunanlara Ödeme Modelleri", iç. Osman HAYRAN ve Haydar SUR (Ed.), **Sağlık Hizmetleri El Kitabı**, Yüce Yayım, İstanbul, 91-112.

WENDT, Claus; Lorraine, FRISINA ve Heinz ROTHGANG (2009), "Healthcare System Types: A Conceptual Framework for Comparison", **Social Policy & Administration**, 43(1), 70-90.

YILDIRIM, Hasan Hüseyin ve Türkan YILDIRIM (2011), **Avrupa Birliği Sağlık Politikaları ve Türkiye**, Sağlık-Sen Yayınları, Ankara.

SAĞLIK BAKANLIĞI 184 SABİM HATTINA YAPILAN ŞİKÂyetLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ¹ Sedat BOSTAN²Taşkın KILIÇ³Fatma ÇİFTÇİ⁴**ÖZET**

Bu araştırmanın amacı, 2004 ile 2009 yılları arasında; Sağlık Bakanlığı 184 SABİM hattına yapılan hasta şikâyetlerinin karşılaştırmalı analizinin yapılması ve şikâyet nedenlerinin tespit edilmesidir. Araştırmada nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda; SABİM hattına yapılan 2004-2009 yılları arasındaki toplam 36640 şikâyet incelenerek sonuçlara ulaşılmıştır. Şikâyet başvuruları yıllara göre incelendiğinde, en fazla şikâyet %29,5' (10229) ile 2009 yılında, en az şikâyet %8 (2777) ile 2007 yılında yapıldığı görülmektedir. Yılın ayları açısından; %10,3 ile en fazla şikâyet Kasım ayında; en az şikâyet ise % 6,5 ile Şubat ayında yapılmıştır. Günler açısından, en çok ayın 5. günü (%3,7) ve en az ayın 31. Günü (%2,1) şikâyetler yapılmıştır. Şikâyetlerin %43,5'i hatalı uygulama, %16,7'si ihbar (özellikle sigara ile ilgili ihbar), %10,2'si kötü muamele, %5,4'ü mesai saatlerine uymama, %4,8'i uygunsuz koşullarda gıda üretim ve satışı, %2,7'si görevi ihmal, konularını içermektedir. Sonuç olarak, vatandaşların SABİM hattını yoğun bir şekilde kullandıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: SABİM, Şikâyet, Hasta Hakları.

JELKodu: I1, I19.

COPMPARATIVE ANALYSIS OF PATIANT COMPLAINTS VIA SABIM LINE IN THE MINISTRY OF HEALTH**ABSTRACT**

SABIM line with the Ministry of Health from 2004-2009, and most of which subject to a comparative analysis of patient complaints, province, branch of complaints about the determination. In this research uses of Qualitative data analysis method. Line with permission from the Ministries of Health in this context, between 2004-2009 years, a total of 36,640 complaints investigated Sabim conclusions. Examined to complaints over the years, most complaints 29.5% (10,229) in 2009, 8% (2777) is built in 2007. Over the years, most complaints with 10.3% in November and 6.5% in February was little to complain about. 5 During year, the very month day (3.7%), and at least 31 of the month Day (2.1%). Complaints 43.5% misapplication, 16.7% reported (in particular regarding the prohibition of non-reported), 10.2% of ill-treatment, 5.4% of non-compliance with working hours, 4.8% in unfavorable conditions of production and sale of food, 2.7% of dereliction of duty, topics.

Keywords: SABIM, Complaints, Patient Rights.

JEL Classification Codes: I1, I19.

¹ Bu Makale 2013 yılı Eylül ayında 7.Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Konya'da sözel bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr.,Gümüşhane Üniversitesi SYO Sağlık Yönetimi Bölümü, sbostan29@gmail.com.

³ Yrd. Doç. Dr.,Gümüşhane Üniversitesi SYO Sağlık Yönetimi Bölümü, taskinkilic@gumushane.edu.tr.

⁴ Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi SYO Sağlık Yönetimi Bölümü, fatma_ciftci@hotmail.com.tr.

1. GİRİŞ

Günde ortalama 2500 şikâyetin yapıldığı Türkiye'nin en büyük özel şikâyet portalı www.sikayetvar.com sitesi kurucusu Dr. Ömer Deveci; "her şikâyet, bir semptomdur" diyor (Deveci, 2013). Benzer şekilde hekimler içinde her şikâyet tanıya giden yolda altın değerindeki bilgidir. Konuyu örgütler düzlemine taşıdığımızda durum farklı değildir. Son yılların müşteri odaklı örgütleri de müşteriden gelen her türlü olumlu/olumsuz geri bildirim fırsatı dönüştürme çabasıdır. Çünkü bu geri bildirimler; sistemin güçlenmesi ve öğrenen örgütler için adeta masrafsız kaynak niteliğindedir. Bu kapsamda Sağlıkta Dönüşüm Projesi ve Hasta Hakları uygulamalarının temel birimi olan Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM), 2004 yılında faaliyete başlayarak sektörel ilişkili olan paydaşlara çoklu katılım imkânı sağlamış ve bu yolla "interaktif yönetimi" etkin kılmıştır. Aynı zamanda kurduğu mobil sistemle kamunun bürokratik yapısından farklı olarak; hizmetin arzı ile eş zamanlı ölçülmesi ve geri bildirim mekanizmalarının kullanılmasına olanak tanımaktadır. Sağlık sektörü merkezine insana hizmeti yerleştirerek, bu doğrultuda faaliyetlerini yürütmektedir. Konu insan ve sağlığı olunca yaşanan sorunların bekletilmesi; beraberinde çözülmesi mümkün olmayan sorunları da üretecektir. Bu nedenle Sağlık Bakanlığı SABİM aracılığıyla hizmete eş zamanlı olarak şikâyet ve önerileri olarak bunları etkin bir şekilde yönetme çabasıdır.

Sağlık hizmetleri son on yılda geçmişte olmadığı kadar çok değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Aile hekimliği, performansa göre ödeme sistemi, hekim seçme hakkı, tam gün yasası, hastanelerin birleştirilmesi, kamu hastane birlikleri bunlara örnek olarak verilebilir. Yaşanan bu değişim ve dönüşüm hem sağlık çalışanlarını hem de hizmet alan kesimleri olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu kapsamda 2004 yılı ile 2009 yılları arasında SABİM hattına yapılan başvurular karşılaştırmalı olarak incelenecek ve şikâyetlerin il, bölge, meslek, başvurunun konusu, başvuruda bulunulan unvan ve birim, başvuru sonucu vb. parametreler açısından hem kendi içerisinde hem de diğer yıllarla karşılaştırmalı analizi yapılacaktır.

Bu araştırmada, elde edilen sonuçlar, konunun paydaşlarına, hasta hakları konusunda geliştirecekleri politika ve uygulamalar açısından yol göstererek, sistemin güncellenip geliştirilmesi ve sistemdeki tıkanıklıkların giderilmesi için kaynak teşkil edeceği ön görülmektedir.

2. ARAŞTIRMA

Sağlık Bakanlığı vatandaşlara hasta hakları kapsamında başvuru yapabilecekleri birkaç alternatif yol sunmaktadır. Bunlar; doğrudan hasta hakları birimlerine başvuru, internet üzerinden başvuru ve telefon ile 184 SABİM hattına başvuru şeklindedir. Bu çalışmada 2004-2009 yılları arasında SABİM hattı üzerinden yapılan şikâyetler değerlendirilecektir. SABİM hattı sadece bir şikâyet merkezi değil aynı zamanda, iletişim amaçlı hizmet vermektedir. Sağlık Bakanlığı, yapılan başvuruların yüzde 75'inin bilgi talebi, yüzde 15'inin öneri, yüzde 6'sının teşekkür ve sadece yüzde 0,5'inin şikâyet amaçlı olduğunu belirtmektedir. Alo 184'e 2004 yılından 2012 yılına kadar 6 milyona yakın çağrı gelirken; 2012 yılında günlük başvuru sayısı 6 bin, yıllık bir milyon 200 bine ulaşmıştır (www.medyasaglik.com).

Bu araştırma için Sağlık Bakanlığı yetkilileri ile görüşülerek gerekli izinler alınmıştır. Bu kapsamda 2004-2009 yılları arasında SABİM hattı üzerinden yapılan toplam 36640 şikâyet başvurusu olduğu görülmüş ve bu şikâyetler bakanlıktan alınmıştır. Elde edilen şikâyetler, yıl, ay, gün, konu, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, şikâyet edilen bölüm, unvan, il bazında analiz edilerek sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar bu konuda ilgili yazında yapılmış sınırlı sayıda çalışma ile mukayese edilerek farklılık ve benzerlikler tartışılmıştır.

3. BULGULAR

2004-2009 yılları arasında SABİM 184 çağrı hattına yapılan şikâyet başvuruları ile ilgili verilerin tabloları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Yıllara Göre Şikâyet Sayıları

YILLAR	SAYI	%
2004	6885	19,9
2005	7649	22,1
2006	3847	11,1
2007	2777	8,0
2008	3253	9,4
2009	10229	29,5
Toplam	34640	100,0

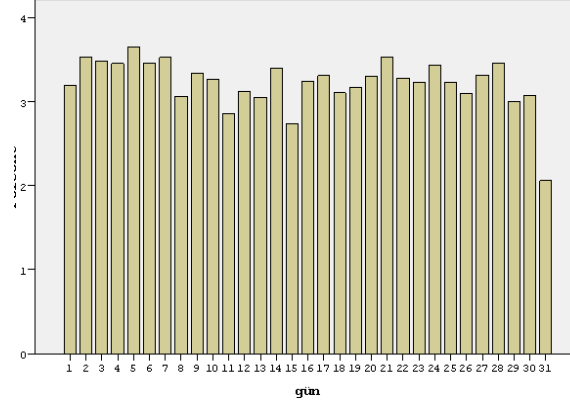
SABİM hattına yapılan şikâyetler yıllar itibariyle incelendiğinde en fazla şikâyetin yapıldığı yılın 10229 (% 29,5) şikâyet ile 2009 yılı, en düşük şikâyetin ise 2777 (% 8,0) ile 2007 yılının olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Şikâyetlerin Aylara Göre Dağılımı

Aylar	Sayı	%
1	2335	6,7
2	2246	6,5
3	2925	8,4
4	2719	7,8
5	2781	8,0
6	2588	7,5
7	3203	9,2
8	3411	9,8
9	3021	8,7
10	3492	10,1
11	3580	10,3
12	2339	6,8
Toplam	34640	100,0

Yıllar içerisinde, % 10,3 ile en fazla şikâyet Kasım ayında ve en az şikâyet % 6,5 Şubat ayında yapılmıştır.

Grafik 1: Aynın Günlerine Göre, Şikâyet Dağılımı

Yıl içerisinde en çok ayın 5. günü (% 3,7) ve en az ayın 31. Günü (% 2,1) sabime müracaatlarda bulunulmuştur.

Tablo 3: Şikâyet Edenlerin Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Yaş	Sayı	%
29 Yaş ve Altı	5127	14,8
30-39	7482	21,6
40-49	4220	12,2
50-59	2126	6,1
60 Yaş ve Üstü	1043	3,0
Toplam	19998	57,7
Belirtmeyen	14642	42,3
Toplam	34640	100,0

Yaş açısından 30-39 yaş arası % 21 ile en fazla, yaş ilerledikçe arama oranının düştüğü ve nihayetinde 60 yaş ve yukarısını temsil eden gruptan sadece % 3 oranında şikâyet ettiği görülmektedir.

Tablo 4: Şikâyetlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	22982	66,3
Kadın	10353	29,9
Belirtmeyen	1305	3,8
Toplam	34640	100,0

Şikâyette bulunanların cinsiyetlerine bakıldığında erkeklerin % 63,3 ile kadınlara oranla (% 29,9) daha fazla şikâyette buldukları görülmektedir.

Tablo 5: Şikâyetlerin İllere Göre Dağılımı

İl Adı	Sayı	%	İl Adı	Sayı	%	İl Adı	Sayı	%
Adana	754	2,2	Edirne	61	,2	Mardin	83	,2
Adıyaman	107	,3	Elazığ	173	,5	Muğla	372	1,1
Afyon	246	,7	Erzincan	71	,2	Muş	74	,2
Ağrı	60	,2	Erzurum	349	1,0	Nevşehir	209	,6
Aksaray	101	,3	Eskişehir	290	,8	Niğde	94	,3
Amasya	64	,2	Gaziantep	436	1,3	Ordu	191	,6
Ankara	5642	16,3	Giresun	144	,4	Osmaniye	162	,5
Antalya	796	2,3	Gümüşhane	42	,1	Rize	71	,2
Ardahan	12	,0	Hakkâri	27	,1	SABİM-2	9	,0
Artvin	27	,1	Hatay	234	,7	SABİM	7	,0
Aydın	522	1,5	İçel	444	1,3	Sakarya	296	,9
BAĞ-KUR	1	,0	İğdir	27	,1	Samsun	247	,7
BAKANLIK	128	,4	Isparta	141	,4	Siirt	90	,3
Balıkesir	391	1,1	İstanbul	11228	32,4	Sinop	63	,2

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (43-51)

Volume: 3 Issue: 5 (43-51)

Bartın	65	,2	İzmir	2048	5,9	Sivas	136	,4
Batman	134	,4	K.Maraş	407	1,2	SSK	44	,1
Bayburt	34	,1	Karabük	101	,3	Şanlıurfa	555	1,6
Bilecik	50	,1	Karaman	84	,2	Şırnak	36	,1
Bingöl	55	,2	Kars	61	,2	Tekirdağ	156	,5
Bitlis	83	,2	Kastamonu	73	,2	Tokat	120	,3
Bolu	111	,3	Kayseri	302	,9	Trabzon	180	,5
Burdur	68	,2	Kilis	25	,1	Tunceli	18	,1
Bursa	962	2,8	Kırıkkale	110	,3	Uşak	85	,2
Çanakkale	138	,4	Kırklareli	90	,3	Van	149	,4
Çankırı	34	,1	Kırşehir	64	,2	Yalova	125	,4
Çorum	192	,6	Kocaeli	624	1,8	Yozgat	125	,4
Denizli	409	1,2	Konya	511	1,5	YÖK	12	,0
Diğer	9	,0	Kütahya	162	,5	Zonguldak	204	,6
Diyarbakır	274	,8	Malatya	315	,9			
Düzce	148	,4	Manisa	358	1,0	Toplam	34640	100,0

Verilere iller açısından bakıldığında; üç büyük il ve büyük illerden fazla müracaat edildiği, küçük illerden yapılan müracaatların daha az olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul toplam şikâyetlerin % 32,4'üne sahipken, Ankara % 16,3'üne ve İzmir % 5,9'una sahiptir.

Tablo 6: Şikâyetlerin Konularına Göre Dağılımı

Başvuru Sebebi	Sayı	%
Belirtilmeyen	200	,6
Aşı Uygulamaları	86	,2
Çevre Sağlığı	976	2,8
Diğer	948	2,7
Görevi İhmal	340	1,0
Hatalı Uygulama	15085	43,5
İhbar	8687	25,1
Kötü Muamele	3532	10,2
Mesai Saatlerine Uymama	1862	5,4
Mesleki Hata	250	,7
Sağlık Çalışanları Eylemi	23	,1
Uygunsuz Koşullarda Gıda Üretimi ve Satışı	1650	4,8
Zorunlu Bağış Talebi	53	,2
Toplam	34640	100,0

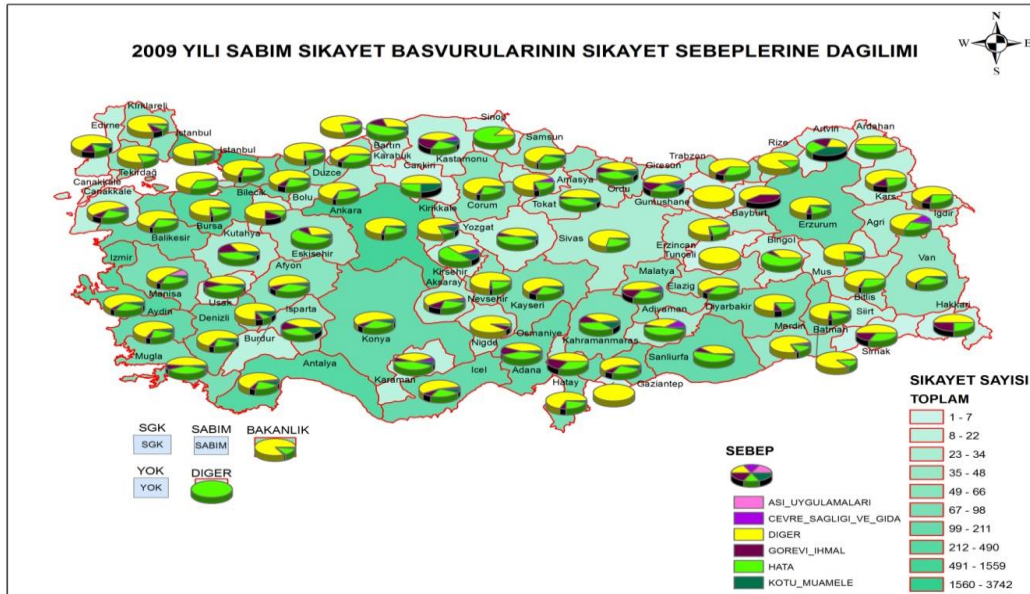
Birime yapılan şikâyetlerin % 43,5'i hatalı uygulama, % 16,7'si ihbar (özellikle sigara yasağı ile ilgili ihbar), % 10,2'si kötü muamele, % 5,4'ü mesai saatlerine uymama, % 4,8'i uygunsuz koşullarda gıda üretim ve satışı, % 2,7'si görevi ihmal, % 1'i görevi suiistimal konularını içermektedir.

Tablo 7: Sağlık Kurumuna ve Sağlık Personelinin Unvanına Göre Şikâyet Dağılımı

Kurum	Sayı	%	Unvan	Sayı	%
Hastane	11862	34,2	Baştabip	301	2,4
Sağlık Ocağı	4279	12,4	Uzman Tabip	3629	29,8
İl Sağlık Müdürlüğü	4064	11,7	Tabip	3029	24,9
Özel Sağlık Kuruluşu	2313	6,7	Diş Tabibi	392	3,2
Doğum ve Çocuk Bakımevi	493	1,4	Eczacı	227	1,8
Eczane	871	2,5	Hemşire	705	5,8
Üniversite Hastanesi	270	0,7	Ebe	147	1,2
Sağlık Bakanlığı	205	0,6	Sağlık Memuru	102	0,8
Acil Komuta Merkezi	351	1,0	Memur	363	2,9
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	292	0,8	Diğer	1140	9,3
Toplam		100	Belirtilmeyen	2103	17,3
			Toplam	12138	100

Şikâyetlerin % 65,1'i kurum ve % 35'i sağlık personeli hakkındadır. Sağlık kurumları olarak en çok hastaneler, sağlık ocakları, il sağlık müdürlükleri, özel sağlık kuruluşlarının şikâyet edildiği görülmüştür.

Sağlık personelinde en çok, uzman tabipler, tabipler, baştabipler, diş tabipleri, hemşireler ve eczacıların şikâyet edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Şikâyet Sebeplerine Göre Şikâyet Sayılarının 2009 Yılı İçin İllere Dağılım Haritaları

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Şikâyet başvuruları yıllara göre incelendiğinde, en fazla şikâyet % 29,5' (10229) ile 2009 yılında, %8 (2777) ile 2007 yılında yapılmış görülmektedir. 2004 ile 2009 yılları arasında şikâyet başvuruları konusunda inişli çıkışlı bir durum söz konusudur. Yıllar itibariyle şikâyet oranlarının istikrarsız bir şekilde değişmesi; bu süreçteki sağlık sisteminde yapılan aile hekimliği, tam gün yasası gibi değişikliklerden kaynaklandığı söylenebilir. Yıllar

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (43-51)

Volume: 3 Issue: 5 (43-51)

içerisinde, % 10,3 ile en fazla şikâyet Kasım ayında; en az şikâyet ise % 6,5 ile Şubat ayında yapılmıştır. Yıl içerisinde en çok ayın 5. günü (% 3,7) ve en az ayın 31. günü (% 2,1) SABİM'e müracaatlarda bulunulmuştur. Yılın ayları ve günlerinde yapılan şikâyet oranlarının değişmesi konusunda bilimsel olarak anlamlı bir açıklama yapmak zordur.

Veriler cinsiyet ve yaş açısından incelendiğinde; % 66,3 ile erkeklerin daha çok birime ulaştığı tespit edilmiştir. Bostan ve diğerlerinin (2012) yılında 17766 başvuru üzerinden yaptıkları başka bir çalışmada ise benzer şekilde yapılan şikâyet başvurularında erkekler % 56, kadınlar % 44 oranlarına sahiptirler. Zengin ve diğerleri, 2012 yılında sadece acil servis şikâyetlerini incelediklerinde çalışmasında; erkeklerin % 75,9'u, kadınların % 24,1'i şikâyette bulunmuştur. Erkeklerin şikâyet sistemini daha çok kullanmalarının nedeni olarak, aile temsilcisi konumunda erkeklerin rol alması gösterilebilir. Bunların aksine Toprak ve Şahin'in (2012) 2006 ile 2009 yılları arasında 43359 başvuru üzerinden yaptıkları araştırmada, başvurularının % 72'sinin kadın hastalar, % 28'inin erkek hastalar tarafından yapıldığı görülmektedir.

Yaş açısından 30-39 yaş arası % 21 ile en fazla, yaş ilerledikçe arama oranının düştüğü ve nihayetinde 60 yaş ve yukarısını temsil eden gruptan sadece % 3 oranında şikâyet ettiği görülmektedir. Bostan ve diğerleri (2012); Toprak ve Şahin (2012) çalışmalarında da orta yaş grubunun daha çok şikâyette bulunduğu tespit edilmiştir. Toprak ve Şahin'in (2012) 2006 ile 2009 yılları arasında yaptığı araştırmada, en çok şikâyet başvurusu yapan yaş grubu % 30,7 ile 41 yaş ve üzeri hastalar iken, en az şikâyette bulunan % 13 ile 25 yaş ve altı hastalar olduğu ortaya çıkmıştır.

Verilere iller açısından bakıldığında; üç büyük ilden sırasıyla en fazla müracaat edildiği, küçük illerden yapılan müracaatların ise daha az olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul toplam şikâyetlerin % 32,4'üne sahipken, Ankara % 16,3'üne ve İzmir % 5,9'una sahiptir. Bostan ve diğerlerinin (2012) çalışmasında da şikâyet oranlarının il nüfusuna oranla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Birime yapılan şikâyetlerin % 43,5'i hatalı uygulama, % 16,7'si ihbar (özellikle sigara yasağı ile ilgili), % 10,2'si kötü muamele, % 5,4'ü mesai saatlerine uymama, % 4,8'i uygunsuz koşullarda gıda üretim ve satışı, % 2,7'si görevi ihmal, %1'i görevi suistimal konularını içermektedir. Bostan ve diğerlerinin (2012) çalışmasında ise % 44,0 ile hizmetten yararlanamama ilk sırada yer alırken, % 0,5 ile iletişim sorunları son sırada yer almaktadır. Toprak ve Şahin (2012) çalışmasında ise en çok şikâyet konusunun % 45,2 ile hizmetten genel olarak faydalanamama, en az şikâyet edilen konu ise % 0,1 ile dini vecibeleri yerine getirememedir. Bunlara ek olarak; özel girişim olarak faaliyetlerine sürdüren www.sikayetvar.com sitesine 2012 yılı Haziran ile 2013 yılı Haziran ayları arasında toplam 600.000 bin civarında yapılan şikâyetin içerisinde sağlıkla ilgili olanların sayısı 3850'dir. Bunlardan 2670'i özel, 340'ı üniversite, 840'ı ise devlet hastanesidir. Bu siteye gelen şikâyetlerin büyük bir çoğunluğu "iletişim problemleri ve ücretlendirmeye" alakalıdır.

Bu araştırma sonucunda şikâyetlerin % 65,1'i kurum, % 35'i ise sağlık personeli hakkında olduğu tespit edilmiştir. Sağlık kurumları olarak en çok hastaneler, sağlık ocakları, il sağlık müdürlükleri, özel sağlık kuruluşlarının şikâyet edildiği görülmüştür. Bostan ve diğerlerinin (2012) çalışmasında ise hastane türü olarak devlet hastanesi ve dış hastanesi diye iki kategoriye ayrılan hastanelerden % 93,8 ile devlet hastaneleri başvuruların büyük bir çoğunluğunu teşkil etmektedir.

Sağlık personelinden en çok, uzman tabipler, tabipler, baştabipler, dış tabipleri, hemşireler ve eczacıların şikâyet edildiği anlaşılmaktadır. Bostan ve diğerleri (2012) ile Toprak ve Şahin (2012)'nin çalışmalarında benzer şekilde hasta haklarına en çok başvuruda bulunulan unvanın % 37,9 ile uzman hekimlerin olduğu görülmektedir. Hakkında en az başvuru yapılan meslek grubu ise 0,7 ile hizmetli (hasta bakıcı) grubu (Bostan ve diğerleri, 2012) ve % 0,2 ile eczacılar ve sosyal hizmet uzmanlarıdır (Toprak ve Şahin, 2012). Özer (2003), Kayseri ilinde çalışan hekimlerin hasta hakları konusundaki tutum, bilgi ve davranışlarını belirlemek için yaptığı çalışmasında hekimlerin hasta hakları ile ilgili hem uygulamada hem de bilgi yönünden eksiklikleri olduğunu ortaya koymuştur. Haklarında dava açılan hekim oranını da % 4,8 olarak tespit etmiştir. Hastalar tarafından en çok doktorların şikâyet edilmesine neden olarak, hasta üzerinde karar verme yetkisinin ve hastaya en çok temas eden meslek grubunun hekimler olması gösterilebilir. Hasta şikâyetleri ile ilgili Yeni Zelanda'da doktorlar üzerine yapılan araştırmada doktorlardan % 34,6'sının şikâyet edildiği, ancak şikâyetlerin doktorların

Bahar-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (43-51)

Spring-2014

Volume: 3 Issue: 5 (43-51)

psikolojilerini olumsuz şekilde etkilediği, bu etkininde doktor-hasta ilişkisine yansdığı sonucuna ulaşılmıştır (Cunningham, 2004).

Yapılan şikâyetlerin % 77,5'i sonuçlandırılmış, % 13,5'inde geri bildirim yapılmış olup, % 5,3'ü güncellenmiş ve % 3,5'i sevk edilmiştir.

Bailey ve Boyd (2006) İngiltere'de ki şikâyet sistemini inceledikleri çalışmalarında şu noktalara değinmişlerdir. İngiltere de her yıl 5000'in üzerinde hasta şikâyeti yapılmaktadır. 2005 yılından itibaren şikâyetlerin yerel düzeyde değerlendirildiği, çünkü yerel uzmanların genel uzmanlara göre daha objektif değerlendirme yapabileceğini belirtmektedirler. Ayrıca yapılan genel şikâyetlerin doktorlarla ilgili olmadığı ifade edilmektedir.

İrlanda'da 30 hastanede son 5 yılda 12178 şikâyet olduğu; bunların 1642'si doktorlar hakkındadır. Bu hastanelerden 5 tanesi düzenli bir istatistiğe sahip değiller (Greg, (2007). Şikâyetleri yapanların %81'i tedavi sonuçlardan memnun olmayanlardır. Hastalara göre sistem doktorları korumaktadır. Memnun olmayan doktorlar ise şikâyetlerin saçma ve can sıkıcı olduğunu, ayrıca yanıltıcı şikâyet edenlerin cezalandırılması gerektiğini belirtmektedirler.

Hasta şikâyetleri ile ilgili bir başka çalışma Tayvan'da yapılmıştır (Hsieh, Thomas ve Rotem, 2005). Toplam 610 hastane bulunan Tayvan'da hasta şikâyetleri ile ilgilenen yöneticiler (sosyal çalışmacı) üzerinden yapılan çalışmada; şikâyet yönetimi ile ilgili çalışanların yetkilerinin yetersiz olduğu, kurum içindeki bilgi paylaşımının sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu yöneticilerin bazı şikâyetlerle uğraşmaya isteksiz oldukları, (özellikle doktorlara karşı yapılan şikâyetlerde sorun yaşanmaktadır, çünkü doktorlar hatalarını kabul etmekte direnmektedirler ve bu konuda yönetimin bir yaptırımı yok), kurumlarda iletişim ve fiziksel güvenlik sorunları yaşandığı, sorunlar konusunda bir gelişme olmadığı, iş yükünün çok olduğu gibi olumsuzluklar olduğu görülmüştür.

İlgili yazında hasta şikâyetleri ile ilgili sınırlı sayıda (Zengin ve diğerleri, 2012; Toprak ve Şahin, 2012; Bostan ve diğerleri, 2012; Cunningham, 2004; Hsieh, Thomas ve Rotem, 2005; Bailey ve Boyd, 2006) çalışma olduğu görülmüştür. Sağlık sisteminin gelişmesi için kritik seviyede önem arz eden geri bildirimlerin gelecekteki çalışmalarda ele alınıp, sonuçlarının bilgi kullanıcılarına sunulması; ayrıca şikâyetlerin sağlık çalışanları üzerine ne şekilde etkileri olduğunun araştırılmasının faydalı olacağı, bu çalışmanın önerisi olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Bailey, S. and Boyd, M. (2006), General Medical Council Complaints: Swimming Against The Stream, Journal of The Royal Society of Medicine, J R Soc Med., 99(3): 102–103.

Bostan, S., Köse, A. Ü., Kılıç , T. (2012), "Türkiye'de Hasta Haklarının Gelişimi ve Hasta Şikâyetlerinin Analizi; 2009 Yılı Örneği" 6. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Isparta.

Cunningham, W. (2004), "The Immediate and Long-Term Impact on New Zealand Doctors who Receive Patient Complaints", The New Zealand Medical Journal, Vol. 117, No. 1198.

Deveci, Ö. (2013), www.sikayetvar.com, [Erişim Tarihi: 01.06.2013].

Greg, B. (2007) "Council Calls for National System for Patient Complaints over Doctors", Irish Medical Times, 41, 1.

Hsieh, S. Y., Thomas, D., Rotem, A. (2005), "The Organisational Response Tto Patient Complaints: A Case Study in Taiwan", International Journal of Health Care Quality Assurance, 18, 4/5.

Toprak, D. K. ve Şahin, B. (2012), "Sağlık Bakanlığı Hastanelerine Yapılan Hasta Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi", Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, Sayı: 3.

Zengin, S., Al, B., Yavuz, E., Şen, C., Cindoruk, Ş., Yıldırım, C. (2012), "Patient and Relative Complaints in a Hospital Emergency Department: A 4-Year Analysis", Tr J Emerg Med., 12(4): 163-168.

GJEBS

Global Journal of Economics and Business Studies
Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi
www.gjebs.com - ISSN: 2147-415X

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (43-51)

Volume: 3 Issue: 5 (43-51)

www.medyasaglik.com/haber/guncel_1/saglik-bakanligi-sabim-ile-ilgili-aciklama-yapti/440.html,

[Erişim

Tarihi: 01.06.2013].

YENİ TOPLUMSAL HAREKET ÇEŞİDİ OLARAK ÇEVRECI HAREKETLER

Fatih BALKAYA¹

ÖZET

Küreselleşme, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel dönüşümlere neden olmuştur. Sınır ötesi kurumlar ve çok uluslu şirketler güçlenmeye başlarken, ulus devlet gücünü bu kurumlarla paylaşmaya başlamıştır. Ayrıca; toplumlar çoğulcu bir nitelik kazanmaya başlamış ve bunun sonucunda kültürel alanda kendisini ifade eden kimlik temelli “yeni sosyal hareketler” ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada; yeni toplumsal hareket çeşidi olarak değerlendirilen çevreci hareketlerin feminizm, barış hareketleri gibi hareketlerden farkını ortaya koyma amacı güdülmektedir. Çevreci hareketler, diğer sosyal hareketlerden farklı olarak, “yeni bir toplum modeli” önermiştir. Bu toplumsal modelde, kendine yeterli, adem-i merkeziyetçi, federatif bir toplum modeli önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sosyal Hareketler, Yeni Sosyal Hareketler, Çevreci Hareketler.

JEL Kodu: Z00, Z1.

ENVIRONMENTAL MOVEMENTS AS A TYPE OF NEW SOCIAL MOVEMENT

ABSTRACT

Globalisation have caused political, social, economic and cultural transformations. While cross-border institutions and multinational companies starting to gain power, nation states started to share its power with these institutions. Additionally, societies have gained pluralistic character, and identity based new social movements that express themselves in cultural area, have emerged. In this research; the difference of environmental movements -that examined as a type of new social movements-, like movements of feminism, peace movements is aimed to display. As a difference of other social movements, environmental movements propose “a new social model”. It is suggested that a self sufficient, self administrative, federative social model in this social model.

Keywords: Globalisation, Social Movements, New Social Movements, Environmental Movements.

JEL Code: Z00, Z1.

1. GİRİŞ

1980’li yıllar ile birlikte yaşanmaya başlanan küreselleşme süreci; siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatı doğrudan etkilemiştir. Siyasal bazda ulus devletlerin gücü aşınmaya başlarken, yönetsel ve siyasal güç ulus ötesi kurumlar ve çok uluslu şirketler ile paylaşılmaya başlamıştır. Bu süreç, yönetim olarak da adlandırılmaktadır. Yönetişim, merkezi yönetimin yetki ve otoritesini sivil toplum örgütleriyle paylaştığı çoğulcu ve katılımcı bir yönetim şeklidir (Aydın 2013: 300-301). Bu çerçevede, demokrasi, insan hakları ve özgürlük, en çok atıf yapılan kavramlar olmuştur.

Toplumsal bazda ise modern toplumun geride kaldığı, içinde bulunduğumuz toplumun ise post-modern olarak adlandırılabilceği ifade edilmektedir. Postmodernizm, modern düşünceye ait temel kavramların ve ilkelerin sorunsallaştırılması ve bunların eleştirilmesi sürecidir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Postmodernizm>). Ancak, Habermas gibi düşünürler, tam aksini düşünmekle birlikte, modernitenin bitmemiş bir proje olduğunu ifade etmektedir. Lyotard ise, içinde bulunduğumuz zamanı, post-modern durum olarak nitelendirmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 103). Bu bağlamda, toplumlar çeşitlenmeye başlamış, çokkültürlülük, hoşgörü gibi kavramlar ön plana çıkmakla birlikte, farklı kimlik grupları seslerini duyurmaya başlamıştır.

¹ Arş.Gör., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fatihbalkaya@mynet.com.

Yeni sosyal hareketler, yukarıda anlatılan siyasal ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak, kendilerini ifade etme olanağı bulmuşlardır. Yeni sosyal hareketler olarak adlandırılacak sosyal hareketlerin içerisine, barış hareketleri, kadın hareketleri, çevreci hareketler vb. dahil edilebilir. Bu hareketlerin 1980 öncesindeki “eski sosyal hareketlerden” farkı, kendilerini kültürel bazda tanımlıyor olmasıdır (Çımrın, 2010). Ayrıca bu hareketler, kimlik bazlı hareketler olarak da tanımlanabilir.

Çalışmada yeni toplumsal hareket çeşidi içerisinde değerlendirilen çevreci hareketlerin, barış hareketleri, kadın hareketleri gibi hareketlerden farkı temel inceleme sorusu olarak alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle, çevreci hareketlerin sosyal bir hareket olması itibarıyla, sosyal hareketlerin ne anlama geldiği incelenmiş, bu çerçevede sosyal hareketlerin türlerine yer verilmiş, bu bağlamda çevreci hareketlerin bu türler içerisinde yeri tespit edildikten sonra, öncelikle çevreci hareketlerin üzerinde yükseldiği temel olan çevrecilik düşüncesi incelenmiş ve son olarak çevreci hareketlerin özelliklerine yer verilmiştir.

2. SOSYAL HAREKET KAVRAMSALI

Geçmişten günümüze dek, yöneten -yönetilen ilişkileri- bir başka anlamı ile siyaset- uzlaşma ile çatışma ekseninde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, taleplerini çeşitli yol ve yöntemler ile iktidara yansıtmak isteyen farklı gruplar ortaya çıkmış ve bu durum iktidar değişikliklerine hatta devrimlere bile neden olmuştur. 1789 Fransız Devrimi ve sosyalist 1917 Ekim Devrimi bu sürece bir örnek oluşturmaktadır. Zamanla eski sosyal hareketler içerisinde değerlendirilen işçi sınıfı hareketleri ile bağımsızlık hareketlerinin yanında 1980 sonrası yaşanan gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan kimlik temelli kadın hareketleri, çevreci hareketler, barış hareketleri gibi yeni sosyal hareketlerin hepsi toplumsal hareket içerisine girmektedir. O zaman toplumsal hareket nedir, öncelikle bu kavramın açıklanması gerekmektedir.

Kitle hareketlerine psikolojik açıdan Le Bon'a göre; sosyal hareketlerin temelini oluşturan kitle gücünün doğuşu, önce zihinlerde yavaş yavaş ekilen bazı fikirlerin yayılmasıyla, sonra da o zamana kadar sadece teoride kalmış bazı düşünceleri eyleme geçiren kimselerin tek tek birleşmeleriyle ortaya çıkmıştır (Le Bon, 2009: 7). Kitleyi, rastgele bir fertler topluluğu olarak tanımlayan Le Bon, bu kitlenin özelliklerini şu şekilde sıralar: “Kitleyi meydana getiren fertler kimler olursa olsun; yaşama tarzları, işgüçleri, karakterleri yahut zekâları ister benzer ister ayrı olsun; kalabalık durumuna gelmiş olmaları onlara bir nevi ortak ruh aşılardır” (Le Bon, 2009: 18). Aşağıda belirtilecek olan kolektif eylemin mantığında da bu ortak ruh bulunmaktadır.

Sosyal hareketler alanında çalışan Charles Tilly, sosyal hareketlerin çeşitli bileşenleri olduğunu ifade etmektedir. Bu bileşenler şu şekilde ifade edilebilir (Tilly, 2004: 18).

- **Makul olma:** ölçülü davranışlar, düzgün kıyafetler; din görevlilerinin, yüksek rütbelilerin ve çocuklarıyla birlikte annelerin katılımı
- **Birlik:** benzer rozetler, bandajlar, ilanlar ve kostümler; saflar halinde yürüyüş; şarkı söyleme ve dua etme
- **Sayı:** kişi sayısı, dilekçelerdeki imzalar, seçmenlerin mesajları, sokakları doldurmak
- **Bağlılık:** kötü hava koşullarına karşı koymak; yaşlı ve sakatların görünür katılımı, baskıya direnç, gösterişli fedakârlık, bağış ve yardım.

Sosyal hareketler, toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir dünya görüşünü oluşturmak için eylemde bulunulan bir davranış tarzıdır (Türkdoğan, 2013: 17). Melucci'ye göre sosyal hareket, “belli bir dayanışma içerisinde olan grubun yürüttüğü, sistemin sınırlarını zorlayan, kolektif bir eylem türüdür” (Şentürk, 2006). Tourraine'e göre ise sosyal hareket, “birbirleriyle hâkimiyet ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün, kültürün ürettiği aktivitelerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin hareketidir” (Tourraine, 1999).

Sosyal hareketlerin temelinde kolektif eylem yatmaktadır. Kolektif eylemler genellikle statükoyu zor durumda bırakmayı hedefleyen, çok sayıda kişinin katılımıyla gerçekleşen eylemlerdir (Yaylacı, 2012). Kolektif davranışa örnek olarak, ayaklanma, yürüyüş, kitlesel protesto hareketleri gösterilebilir. Kısaca, bu çerçevede, sosyal hareketlerin ilk özelliği, “örgütlü” bir hareket olmasıdır.

İkinci olarak sosyal hareketler, kolektif kimliğe dayanan, çatışmacı ve sürekli bir niteliğe sahip hareketlerdir (Çımrın, 2010). Her sosyal hareket, kendisini belirli bir kimlik ekseninde tanımlar. Örneğin milliyetçi hareketler kendisini belirli bir etnik grubu temel alarak ifade eder. Feminist hareketler, “kadın” olma

durumunu kendisine baz alır. Kısaca kimlik, hareketin ne olduğuna ilişkin, kimin adına konuştuğuna ilişkin öz tanımına denk düşmektedir (Castells, 2008: 100).

Castells, sosyal hareketlerin ortak kimlik dışında iki özelliğini daha ortaya koyar. Bunlardan ilki, hareketlerin karşıtıdır. Castells'e göre karşıt, hareketin açıkça tanımlandığı biçimiyle baş düşmanına denk düşer (Castells, 2008: 100). Diğer bir özellik ise, toplumsal hareketin dünya görüşü çerçevesinde ulaşmak istediği toplumsal düzenin içerisinde yer aldığı toplumsal hedeftir (Castells, 2008: 100).

Sosyal hareketleri açıklarken kullanılan kuramsal görüşlerden bir diğeri, Kitle Toplumu Kuramı'dır. Bu kurama göre başkaldırı ve sosyal hareketler, modernleşmenin faydalarının henüz tatmin edilmemiş kitlelere ulaşmasıyla son bulacak gelişmelerdir. Modernite birtakım toplumsal kesimleri mağdur etmiş ve bu nedenle onların tepkilerini çekmiştir. Ancak, modernitenin nimetleri bu kesimlere yayıldıkça bu hareketler de ortadan kalkacaktır (Çetinkaya, 2014: 31).

Kısaca belirtmek gerekirse, sosyal hareketler, örgütlü bir nitelik taşıyan, içerisinde bulunduğu kişilerin kolektif eylemini yansıtan, dayanışmacı, ortak bir kimliğe dayanan ve protestolarını bir "karşıta" göre biçimlendiren toplumsal eylem türleridir.

2. SOSYAL HAREKET TÜRLERİ

Sosyal hareketler, baskın olduğu dönem ve hedeflerine göre dört ana başlık altında sınıflandırılır. Sosyal hareketler baskın olduğu sürece göre eski ve yeni sosyal hareketler (Çımrın, 2010); hedeflerine göre ise değer yönelimli ve norm yönelimli hareketler (Türkdoğan, 2013: 27; Şentürk, 2006) olarak kategorize edilebilir.

Klasik veya eski sosyal hareketler, kapsamına işçi hareketleri ile ulusal bağımsızlık hareketlerini almaktadır. Öncelikle işçi sınıfı hareketleri, klasik sosyal hareketlerin ana damarını oluşturmaktadır. Sanayileşmenin ve kentleşmenin gelişimine paralel olarak, üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte, birbirlerine karşıt, iki sınıf ortaya çıkmıştır: Burjuvazi ile işçi sınıfı. İşçi sınıfı, sermaye sahiplerine karşı, örgütlü bir şekilde mücadele ederek, hak taleplerinde bulunmuş, hatta iktidarın ele geçirilmesini dahi hedeflemiştir.

Eski sosyal hareketlerin ikinci kolunu ise bağımsızlık hareketleri oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgeleştirilen ülkelerin, self-determinasyon (kendi kaderini tayin) hakkı bağlamındaki talepleri, sömürgeleştirilmeye karşı ve ulusal bağımsızlık hedefindeki bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu mücadelenin ismine genel olarak "bağımsızlık hareketleri" adı verilmektedir.

Görüldüğü gibi hem işçi sınıfı hareketleri hem de bağımsızlık hareketleri sınıfsal bir nitelik taşımakta ve genel olarak iktisadi alanda kendilerini ifade etmektedir. Hem işçi sınıfı hareketleri hem de bağımsızlık hareketleri, Marksist bir temelden hareketle, sömüren-sömürülen ilişkilerini vurgulamaktadır.

1980 sonrasında, komünizmin çöküşü, yeni gelişmelere kapı aralamıştır. İngiltere ve ABD'deki neo-liberal ekonomi politikalarıyla birlikte, sermayenin yavaş yavaş küresel bir nitelik kazanmaya başlaması, ulus-devletlerin gücünü, çok uluslu şirketler ve ulus ötesi kurumlarla paylaşmaya başlaması, sivil toplumun gücünün artması, teknolojinin gelişimi, toplumların çok kültürlü bir hale gelmesi, "küreselleşme" adı verilen sürecin hız kazanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede; demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi talepler ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni sosyal hareketler de bu sürecin sonunda ortaya çıkmıştır.

Claus Offe, yeni sosyal hareketlerin hareket alanını, "kurumsal olmayan siyaset" alanı olarak yorumlar (Offe, 1999). Bu bağlamda meydan siyaseti ile sokak siyaseti arasındaki fark akla gelebilir. Meydan siyaseti, siyasal partilerin öncülüğünde yürütülen, miting gibi araçları kullanan hareketlerdir. Sokak siyaseti ise, kurumsal bir nitelik taşımayan, kendiliğinden ortaya çıkan hareketlerdir. İşte yeni sosyal hareketlerin ilk özelliği; kendiliğinden gelişen, planlı ve programlı olmayan bir hareket olmasıdır.

Yeni sosyal hareketlerin diğer bir özelliği, mücadelelerinin iktisadi alandan çok, kimliği rahatça ifade edebilme, sivil haklar ve katılım gibi kavramlar üzerine kurulu kültürel alanda gerçekleşmesidir (Şentürk 2006). Bir başka deyişle yeni sosyal hareketler, çatışma alanını, ekonomik-endüstriyel alandan kültürel alana doğru kaydırmıştır (Çımrın, 2010).

Yeni sosyal hareketlerin diğer bir özelliği, katılımcıların yapısıyla ilgilidir. Katılımcılar kendilerini ne geleneksel siyasal kodlarla (sağ-sol, liberal-muhafazakâr vb.) ne de sosyo-ekonomik kodlarla (işçi sınıfı-orta sınıf vb.) tanımlarlar (Offe 1999). Bu hareketlerin aktörsel temelini; eğitilmiş kentleşmiş orta sınıf oluşturmaktadır.

Moderniteyi “bitmemiş bir proje” olarak yorumlayan Habermas ise yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkışını yaşam dünyalarının kolonileştirilmesi eğilimine karşı geliştirilen bir tepkinin sonucu olarak yorumlar (Coşkun, 2007: 143). Habermas’a göre bu hareketler, hem sivil toplumu hem de kamusal alanı canlandıran ve genişleten hareketlerdir (Coşkun, 2007: 143).

Yeni sosyal hareketler olarak değerlendirilebilecek hareketlerin içerisinde, kadın hareketleri, barış hareketleri, çevreci hareketler vb. bulunmaktadır. Bu çalışmada ise yeni sosyal hareketlerin bir türü olan çevreci hareketler incelemeye alınacaktır.

Sosyal hareketler amaçları bakımından ise değer yönelimli hareketler ve norm yönelimli hareketler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Değer yönelimli hareket, mevcut sosyal yapının daha önce belirlemiş olduğu önceliklere karşı bir tavır olduğu için sistemin varlığını ve meşruluğunu hedef olarak sorgular. Dolayısıyla değer yönelimli hareket, mevcut sosyal yapı ve sistemin tamamını sorgulayarak alternatifler getiren sosyal hareketlerdir (Şentürk, 2006). Değer yönelimli hareketlere, klasik(eski) sosyal hareketler örnek olarak verilebilir.

Norm yönelimli hareketler ise; normları koruma, onarma, tadil veya yeniden oluşturma girişimi olarak ifade edilebilir. Norm yönelimli hareketler, toplumsal düzeni belirli yönlerden değiştirmeyi hedef alan sosyal hareketlerdir (Şentürk, 2006). Norm yönelimli hareketlere ise, yeni sosyal hareketler örnek olarak verilebilir.

3. KÜRESELLEŞME VE DEMOKRASİ

Küreselleşme en basit tanımıyla, ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve çevre dengesi açılarından küresel bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artmasıdır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme>). Küreselleşme kavramını ilk ortaya atan sosyologlardan biri olan Roland Robertson’a göre İkinci Dünya Savaşı, Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin ortaya çıkışı, ulus aşırı/ulus ötesi kurumların çoğalması küreselleşme sürecini doğuran etkenler olmuşlardır (Robertson, 1999: 23). Küreselleşme formülasyonunu “küresel alan” tezi ile savunan Robertson, dört bileşenin küresel alanı oluşturduğunu ifade etmektedir. Bunlar: Ulus devletler, bireyler, uluslararası ilişkiler sistemi ve insanlıktır (Robertson, 1999: 48).

Demokrasi halkın kendi kendisini yönetme şekli olarak tanımlanmaktadır. Demos (halk) ve kratos (iktidar) kelimelerinin birleşiminden oluşan demokrasi, bir başka anlam ile halkın iktidarı anlamına gelmektedir (Tunç, 2008). Touraine demokrasiyi, en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır (Touraine, 1997: 25). Önceleri liberal demokrasi olarak beliren ve halkın sandık yoluyla kendi temsilcilerini seçtiği temsili demokrasi olarak da adlandırılabilir şekli ile ifade olunan demokratik yönetim şekli, yukarıda belirtilen küresel gelişmelere paralel olarak katılımcı demokrasi, radikal demokrasi, müzakereci demokrasi şekillerinde de tezahür etmiştir. Aşağıda da belirtileceği gibi yeni sosyal hareketlerin temel mantığını müzakereci demokrasi anlayışı oluşturmaktadır.

4. DEMOKRASİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER

Bir toplumda, kadın hareketleri, feminist hareketler ve çevreci hareketler gibi hareketlerin yükselişe geçmesi, o ülkenin demokrasisine ne yönde katkı yapar? Bu soru literatürde üzerinde sıkça durulan bir sorudur ve çeşitli düşünürler farklı demokrasi teorilerinden hareketle bu soruya cevap vermişlerdir.

Eserlerinde solun/sosyalist ideolojinin alabileceği yeni şekli tartışan Mouffe ve Laclau, liberal demokrasiyi reddetmez, aksine solun görevinin liberal-demokratik ideolojiyi radikal ve çoğulcu bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek olduğunu ifade eder (Mouffe ve Laclau, 2008: 270). Görüldüğü gibi küreselleşme süreci ile birlikte, liberal demokrasinin yetersiz kaldığı ileri sürülmekte ve radikal demokrasi tezi ileri sürülmektedir. Radikal demokraside ise, asıl itici güç yeni sosyal hareketlerdir. Çünkü radikal demokraside kimlik ve farklılık temaları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda da kimlik farklılıkları, çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuğu ön plana çıkartan tüm yaklaşımlar radikal demokrasi için bir çıkış noktası olmuştur (Özdemir, 2013).

Moderniteyi bitmemiş bir proje olarak yorumlayan Habermas ise, yukarıda belirtildiği gibi müzakereci demokrasiyi yeni sosyal hareketlerin can simidi olarak yorumlar. Müzakereci demokrasiyi iletişimsel eylem bazında yorumlayan Habermas’a göre, iletişimsel eylem aktörlerin içerisinde yer aldığı yaşam dünyası

içerisinde gerçekleşmektedir. Yaşam dünyası; kültür, toplum ve kişilikten oluşmaktadır. Kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleşme ve kişilik oluşumu sistem düzeyinde meydana gelmektedir. Sistemin kökleri yaşam dünyasında bulunmakla beraber son kertede sistem, kendi yapısal özelliklerini geliştirmektedir. Aile, yargı, devlet ve ekonomiyi içeren sistem yapısı evrildikçe yaşam dünyasından giderek uzaklaşmaktadırlar. Bu yapıların gücü arttıkça, bunlar yaşama dünyası üzerinde daha fazla baskı uygular. Bununla birlikte sistemik yapı yaşam dünyası üzerinde denetim kurmaya başlar (Ritzer, 2013: 539-540). İşte yeni sosyal hareketler bu noktada diyalojik bir temelden hareketle yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesine karşı mücadele verirler. Bununla birlikte, Habermas'ın belirttiği şekilde müzakere sürecinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi şu koşullara bağlıdır (Coşkun, 2007: 143):

- Geniş halk katılımının varlığı,
- Kamusal tartışma ve sorunlardan haberdar olma,
- Bir yargıya ulaşmak için müzakereler yapma,
- Müzakerede güç ve iktidar ilişkilerinden bağımsız olarak her birey için eşit koşullar oluşturma,
- Müzakere edilen konuda uzlaşmaya ya da güvenilir birtakım sonuçlara ulaşma.

Radikal demokrasi anlayışı, kimlik ve fark ekseninde yeni sosyal hareketlerin kendilerini ifade etmesini sağlayan bir araçtır. Müzakereci demokrasi ise, yeni sosyal hareketlerin kendilerini ifade sürecinde, gerekli koşulları yaratır. Bu çerçevede yeni sosyal hareketler, “karşıtları” ile diyaloga girerek, rasyonel bir temelde görüşlerini ifade eder ve bir sonuca varmaya çalışılır.

5. ÇEVRECİLİK VE ÇEVRECİ HAREKETLER

Yeni sosyal hareketler içerisinde yer alan çevreci hareketleri anlayabilmek için öncelikle “çevreciliğin” anlaşılması gerekmektedir. Çünkü çevrecilik, çevreci hareketlerin düşünsel altyapısını oluşturmada ve o hareketlere şekil vermektedir.

Andrew Dobson, *Green Political Thought* eserinde “çevrecilik” ile “ekolojizm” arasında bir ayrım yapar ve ikincisini birincisine karşı savunur. Dobson’a göre çevrecilik; “çevre sorunlarını, şimdiki üretim ve tüketim alışkanlıklarında köktenci değişikliklere gitmeden, yönetsel bir yaklaşımla çözümlenmektedir” (Dobson, 2000: 2). Ekolojizm ise, “doğal dünya ve siyasal ve toplumsal hayatımızla olan ilişkimizde radikal değişikliklere neden olabilecek” bir yaklaşımdır (Dobson, 2000: 2).

Manuel Castells ise aynı doğrultuda, çevrecilik ile ekoloji arasında bir ayrım geliştirir. Castells’e göre çevrecilik, “söylemleri ve pratikleriyle, baskın yapısal ve kurumsal mantığa karşı çıkararak, insani eylem ve onun doğal ortamı arasındaki ilişkinin yıkıcı biçimlerini düzeltmeyi amaçlayan bütün kolektif davranış biçimleridir” (Castells, 2008: 221). Ekoloji ise, “sosyolojik yaklaşımın çerçevesinde, insanoğlunu daha geniş kapsamlı bir sistemin bileşeni olarak gören, dinamik, evrimci bir bakış açısıyla sistemin dengesini sağlamayı dileyen inançlar, kurumlar ve projeler dizisidir (Castells, 2008: 221).

Simonnet’ye göre ise çevreciliğin üç özelliği bulunmaktadır: Birincisi, çevreciliğin ortak değerlere sahip çeşitli sosyal hareketler ile iç içe geçmiş, birçok kuramcıdan etkilenmesidir. İkincisi, üretim ilişkilerini sorgulayan bir düşünce akımı olmasıdır. Son olarak çevrecilik bilginin ve eylemin felsefesi alanlarında kendini göstermektedir (Simonnet, 1990: 9-10).

Çevre sorunlarının insan hayatını olumsuz yönde etkilemesiyle birlikte çevre ile ilgili eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserlere ilk örnek, Rachel Carson’un *Silent Spring* (Sessiz Bahar) adlı eseridir. Carson, bu eserinde, zararlı mikroorganizmalarla mücadele etmek için kullanılan DDT’lerin insan ve ekolojiye verdiği zararları, örnekleriyle ortaya koymaktadır.

Çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunan eserlerden bir diğeri ise, çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen, *Büyümenin Sınırları* adlı çalışmadır. Bu çalışmaya göre, nüfus hızlı bir şekilde artarken, doğal kaynaklar bu hızlı nüfus artışına yetişemeyecek, yaşadığımız Dünya (çevre) 150 yıla varmadan yaşanabilirlik niteliklerini yitirecektir. Bu sorunun çözümü için *Sıfır Büyüme* tezi ortaya atılmıştır (Keleş vd., 2009: 255).

Çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen E.F.Schumacher’in *Small is Beautiful* (Küçük Güzeldir) adlı eseri de çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Schumacher, insan doğa ilişkisi çerçevesinde, insanın doğayı egemenliğine almak istediği tespitinden yola çıkarak, yeni bir yaşam biçiminin benimsenme

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (32-42)

Volume: 3 Issue: 5 (32-42)

zorunluluğunun ortaya çıktığını savunmakta ve bunun için de merkezîyetçilikten uzak, küçük, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu ve insancıl bir teknolojinin kullanıldığı bir toplum yapısına geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Schumacher, 2010).

Çevreci düşüncenin gelişiminde rol oynayan düşünürlerden birisi de İvan Illich'tir. Illich, eleştirilerini modern kapitalist topluma yönelmiş ve modern teknolojilerin insanı köleleştirdiğini ifade ederek, o toplumu, "şenlikli toplum" olarak adlandırmıştır (Illich, 2011: 11).

Derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-sosyalizm, eko-anarşizm, eko-feminizm gibi felsefi düşüncelerin altyapısını oluşturduğu çevrecilik düşüncesinin üzerinde durduğu belli başlı konular bulunmaktadır. Bunlar; sanayileşmeye eleştiri, insanın doğanın bir parçası olduğuna dair anlayış, eko-merkezcilik, büyüme karşıtlığı, doğrudan demokrasi, kuşak içi-kuşaklar arası ve türler arası adalet anlayışıdır (Çoban, 2013). Ancak zamanla gelişen koşullar ile birlikte çevreci düşüncenin savunduğu görüşlerde de değişim/gelişme gözlenmiştir. Örneğin sürdürülebilir kalkınma, biyolojik çeşitliliğin kaybını önleme, küresel ısınma/iklim değişikliğine karşı önlemler alınması gibi düşünceler, çevrecilerin günümüzde savunduğu düşünceler arasına girmiştir.

Çevreci hareketler, aşırı nüfus artışı, hava ve su kirliliği, canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanların ve toprağın bozulması, bitki ve hayvan türlerinin ortadan kalkması, doğal kaynakların dengesiz kullanımı gibi çevre sorunlarına karşı bir tepki olarak doğmuştur (Ceritli, 2001: 214). 1885'de ABD'de kuşbilimcilerin bir araya gelerek kurduğu National Audubon Society, 1892'de John Muir'in öncülük ettiği Sierra Club çevreci sivil toplum kuruluşlarının ABD'deki ilk örneklerini oluşturmaktadır (Duru, 1995). 1960'lı yıllar ile birlikte öğrenci hareketlerinin ve yurttaş inisiyatiflerinin ön plana çıkması, çevreci hareketlerin doğuşuna ortam hazırlamış ve 1980'li yıllardan sonra yukarıda belirtildiği gibi, küreselleşme sürecinin de etkisiyle, kolektif kimlik bazında çevreci hareketler ortaya çıkmıştır.

Jonathan Porritt, çevreci hareketleri üç başlık altında incelemektedir. Birinci akım dönemin ekonomik bireyciliğine ve faydacı materyalist değerlerine birçok açıdan karşı çıkan on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin mirasçıları olan doğa korumacılar oluşur. İkinci akımı ise, küçük çaplı, kendine yeterli toplulukları önemseyen, çağdaş toplumun bürokratik, hiyerarşik yapısını eleştiren radikal liberter çevreciler bulunmaktadır. Son olarak ise bu iki akımın arasında, hâkim toplumsal paradigmayı destekleyen, reformistler yer almaktadır (Porritt, 1986: 20).

Yukarıda belirtildiği gibi, çevrecilik ile ekoloji ayrımı yapan Manuel Castells ise çevreci hareketleri şu şekilde kategorize etmektedir:

Tablo 1: Çevreci Hareketler

TİP	KİMLİK	KARŞIT	HEDEF
Doğanın korunması (Onlar Grubu)	Doğa âşıkları	Kontrolsüz kalkınma	Vahşi Doğa
Kendine ait uzamın korunması (Benim Arka Bahçemde Olmaz)	Yerel topluluk	Çevreyi kirletenler	Hayat/sağlık kalitesi
Karşı kültür/derin ekoloji (Earth First)	Yeşil benlik	Sanayileşmecilik, teknokrasi, ataerkillik	Ekotopya
Gezegeni kurtarıcı (Greenpeace)	Uluslararası eko-savaşçılar	Dizginlenmemiş küresel kalkınma	Sürdürülebilirlik
Yeşil siyaset	Yurttaşlar	Siyasi/kurumsal yapı	Karşı-iktidar

Kaynak: Castells, 2008: 223.

Greenpeace, WWF gibi küresel çevreci kuruluşlardan bahsedilebileceği gibi; ulusal, bölgesel ve yerel çevreci örgütlerden de bahsedilebilir. Ülkemizde TEMA, Doğal Hayatın Korunması Vakfı gibi kuruluşlar ulusal çevreci kuruluşlara örnek oluştururken, HES karşıtı, nükleer enerji karşıtı örgütler yerel örnekleri oluşturur. Bunlar daha çok, yerel çaptaki bir sorun karşısında, yerel halkın öncülüğünde, kendiliğinden gelişen, kurumsal olmayan bir yapıya sahiptir.

Çevreci hareketlerin bir kısmı ise, taleplerini parlamentolarda rahatça dile getirebilmek için parti çatısı altında örgütlenmiştir. Kıta Avrupası'nda Yeşil Partiler'in ortaya çıkışı 1970'li yılların başları ve 1980'lerde

gerçekleşmiştir. Örneğin Birleşik Krallık'ta Yeşil Parti 1973'te, Almanya'da Yeşiller 1980'de, Fransa'da 1982'de, İspanya'da 1984'te kurulmuşlardır (Radcliffe, 2000: 150).

Çevreci hareketler, taleplerini iktidara/yönetime iletebilmek veya tepkilerini ortaya koyabilmek için çeşitli yol ve yöntemlere başvururlar. Çevreci hareketlerin protesto yöntemleri arasında, yürüyüşler, gösteriler, oturma eylemleri, imza kampanyaları, boykotlar sayılabilir. Bunların dışında çevreci hareketler, tüketicileri çevre dostu ürünlerin kullanılması yönünde teşvik etme, medyayı harekete geçirme, lobcilik, sivil itaatsizlik ve ekotaj gibi yöntemlere başvurabilir (Turgut, 2009: 18-19). Çevreci hareketlerin bunların dışında, referandum gibi doğrudan demokrasi araçlarını kullandığı da görülmüştür. Buna örnek olarak Bergamalı köylülerin, yörelerinde altın arama faaliyetleri yürüten bir firmaya karşı olan tepkilerini gösterebilmek için, yöre bazında bir referandum yapmaları gösterilebilir (Çoban, 2004).

6. ÇEVRECİ HAREKETLERİN DİĞER SOSYAL HAREKETLERDEN FARKI

Kadın hareketleri veya başka bir deyişle feminist hareketler, kadınların değişim için bir araya geldiği hareketler olarak nitelendirilebilir (Gedik, 2012: 105). Başka bir deyişle feminizm, kadınların hakları ve ilgi alanlarını konu olan bir anlayıştır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm>). Feminist anlayışa göre, kadınlar cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı konumdadır (Heywood, 2010: 247). Bu çerçevede, kadın hareketleri kamusal/özel ayrımından hareketle, "özel olan politiktir" anlayışını benimsemiştir. Kadın hareketinin üzerinde durduğu konular arasında toplumsal cinsiyet, ataerkillik gibi konular bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılır (Gedik, 2012: 107). Diğer bir anlamda erkek ve kadın, doğanın onlar için hazırladığı sosyal rolleri üstlenirler (Heywood, 2010: 253). Ataerkillik ise aile içinde koca/baba/erkek üstünlüğüne vurgu yapan bir anlayıştır. İşte feminist anlayış bu iki olguya da karşı çıkar ve kadınların toplumsal eşitliğini savunur.

Barış hareketleri ise savaşların durdurulması, savaş çıkma tehlikesinin ortadan kaldırılması ve genel olarak şiddet kullanımının en aza indirilerek barış halinin sağlanması ve kalıcı kılınması gibi amaçlarla örgütlenen çeşitli grup ve bireylerin seferberliklerine verilen genel addır. Barış hareketlerinin amacı insanlara nükleer savaşın ve askeri müdahalelerin tehlikelerini göstermekten çok, karşılıklı anlayış ve çok uluslu işbirliğiyle barış kurumları oluşturup savaşı ve savaş silahlarını ortadan kaldırmaktır (<http://www.rehberogretmen.biz/dunyada-ve-amerikada-baris-hareketleri.htm>).

Çevreci hareketler de hem kadın hareketi hem de barış hareketleri ile bazı ortak noktalar taşımaktadır. Örneğin eko-feminizm doğanın sömürülmesi ile kadının sömürülmesi arasında bağlantılar kurar. Bu bağlamda tüm eko-feministlerin üzerinde mutabık kaldığı dört temel husus bulunmaktadır (Olgun, 2012: 358):

- Doğa üzerindeki tahakkümle kadın üzerindeki tahakküm arasında önemli bir ilişki vardır.
- Doğa ve kadın üzerindeki tahakküme tam anlamıyla vakıf olabilmek için bu ilişkinin doğasını anlamak gerekir.
- Feminist teori ve uygulama ekolojik bir bakış açısı içermelidir.
- Ekolojik sorunlara çözüm arayışları feminist bir bakış açısı içermelidir.

Çevrecilik de barış hareketleri gibi şiddet karşıtlığını savunmakta ve toplumları bilinçlendirerek, insanları ikna ederek sorunlara bir çözüm getirmeyi savunur. Ayrıca çevreci hareketler barış hareketleri gibi silahlanmaya özellikle nükleer enerji konusuna şüphe ile yaklaşmaktadır.

Çevreci hareketin yukarıdaki hareketlerden farkı ise, yepyeni bir toplum modeli önermesidir. Bu toplum modelinde insan merkezilik yerine eko-merkezilik bulunmakta, büyüme/kalkınma anlayışına çevre sorunlarına temel olduğu gerekçesiyle karşı çıkılmakta, hiyerarşik ve baskıcı toplum modeline karşı, adem-i merkezietçi, katılımcı, çoğulcu bir demokrasi modeli ile birlikte gelecek kuşakları da düşünen bir anlayış ön plana çıkarılmaktadır.

7. GÜNÜMÜZDEKİ BAZI ÇEVRECI HAREKETLER

Günümüzdeki çevreci hareketlere bakıldığında küresel olarak Greenpeace ve Friends of the Earth gibi ulus aşırı sivil toplum örgütlerinin eylemleri dikkati çekmektedir. Örneğin Greenpeace'in internet sitesi incelendiğinde, nükleer santral karşıtlığı, deniz ve okyanusların temizliğine karşı alınabilecek önlemler, iklim değişikliği ile ilişkili olarak fosil yakıtlara bağımlılıktan kurtulma gibi öneriler sıralanmaktadır (<http://www.greenpeace.org/turkey/tr>). Friends of the Earth ise iklim değişikliği, çevresel adalet ve doğa gibi olgulara gönderme yapmaktadır (<http://www.foe.co.uk>).

Ülkemizde ise hidroelektrik santrallerine, nükleer santrallere, maden arama faaliyetlerine karşı girişilen yerel çaptaki kitlesel çevresel hareketler ön plana çıkmaktadır. Hidroelektrik santrallerinde güdülen amaç sudan elektrik üretmek iken, yerel halkın argümanlarına göre doğa katledilmekte, su ticari bir meta haline getirilmektedir (<http://onedio.com/haber>). Melis Alphan'a göre, HES inşaatı sırasında yapılan ağaç kesimleri erozyona yol açmakta, yaban hayvanları olumsuz yönde etkilenmekte, sudaki oksijenin azalmasıyla birlikte su canlılarının da hayat kalitesi düşmektedir (<http://sosyal.hurriyet.com.tr>). Nükleer santrallere bakıldığında ise Akkuyu ve Sinop çevrelerinde yapılacak santrallere karşı girişilen eylemler ön plana çıkmaktadır. Son olarak ise maden arama faaliyetlerine karşı girişilen eylemlerde, Bergama halkının direnişi, çevresel sosyal hareketlere örnek oluşturmaktadır. Bergama çevre hareketi ile ilgili daha detaylı bilgi edinebilmek için, Prof.Dr. Aykut Çoban'ın, "Community Based Ecological Resistance: The Bergama Movement in Turkey" adlı çalışmasına bakılabilir. Bergama'da siyanürle altın arama faaliyetine girişen bir şirket, siyanürün toprağa ve suya karışmasıyla birlikte yöre halkını olumsuz yönde etkilemiş ve bu çerçevede yöre halkı tepkilerini demokratik yollarla ifade etmişlerdir.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal hareketler, kolektif eyleme dayanan ve taleplerini çeşitli yol ve yöntemlerle yönetime/iktidara yansıtma hedefinde olan örgütlenmiş insan topluluğundan oluşan hareket/eylem tarzlarıdır. Genellikle çatışmacı bir temele dayanan sosyal hareketler, baskın olduğu döneme göre eski ve yeni sosyal hareketler; hedeflerine göre ise değer yönelimli ve norm yönelimli hareketler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte, demokrasi, özgürlük, sivil toplum gibi değerlere yapılan vurgu ile birlikte yaşanan değişim, eski sosyal hareketlerden farklı olarak, kendisini kültürel bazda ve kimlik temelinde ifade eden yeni sosyal hareketleri ortaya çıkarmıştır. Norm yönelimli ve yeni sosyal hareketler içerisinde değerlendirilen çevreci hareketlerin temelini ise "çevrecilik" oluşturmaktadır. Çeşitli felsefi akımlardan etkilenen çevrecilik düşüncesi, sanayileşmeye eleştiri, insanın doğanın bir parçası olduğuna dair anlayış, eko-merkezcilik, büyüme karşıtlığı, doğrudan demokrasi, kuşak içi, kuşaklar arası ve türler arası adalet anlayışı gibi unsurlara vurgu yapması bakımından ayrı bir düşünce sistemi olarak değerlendirilebilir.

1980 sonrası yaşanan gelişmelere paralel olarak, demokrasi anlayışında da değişimler gözlenmiş, temsili (liberal) demokrasinin eksiklikleri göz önünde bulundurularak, farklı demokrasi modelleri geliştirilmiştir. Kimlik ve farklılıkları vurgulaması bakımından radikal demokrasi anlayışı ile farklı grupların bir müzakere ortamında seslerini duyurabilmesini sağlayan müzakereci demokrasi anlayışı, yeni sosyal hareketlerin mantığını anlamada yardımcı olabilmektedir.

Küresel, ulusal, bölgesel ve yerel bazda örgütlenen ve kültürel alan ve kimlik bazında kendini ifade eden yeni sosyal hareketler içerisinde yer bulan çevreci hareketler, yürüyüş, imza kampanyaları, medyayı kullanma, lobicilik ve hatta ekotaj gibi uç örneklerle dayanarak kendisini ifade etmekte ve taleplerini üst makamlara/yönetime iletmektedirler.

Günümüzde ise, neo-liberal ekonomi politikaları çerçevesinde sermayenin hareketliliği artmış ve bu çerçevede doğa-insan ilişkileri ile çevre-kalkınma ilişkilerinde hâkim olgu insan ile kalkınma arayışı olmuştur. Çevreci hareketler de bu anlayışa karşı çıkmakta ve eko-merkezci ve büyümeyi sınırlandıran, kendine yeterli bir toplum modeli önermişlerdir.

KAYNAKÇA

- ASLAN, S. ve YILMAZ, A. (2001), “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı: 2, 93-107.
- AYDIN, A.H. (2013), Kamu Yönetimine Giriş, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- CARSON, R. (2011), Sessiz Bahar (Çev. Çağatay Güler), Ankara: Palme Yayıncılık.
- CASTELLS, M. (2008), Kimliğin Gücü (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CERİTLİ, İ. (2001), “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25: 2, 213-226.
- COŞKUN, M. K. (2007), Demokrasi Teorileri ve Sosyal Hareketler, 1.Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÇETİNKAYA, Y. D. (2014), “Tarih ve Kuram Arasında Sosyal Hareketler” (Der. ÇETİNKAYA Y. D.), Sosyal Hareketler: Tarih, Teori, Deneyim, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇIMRIN, F. K. (2010), “Yeni Sosyal Hareketler ve Kentsel Yaşam”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı: 2, 45-58.
- ÇOBAN, A. (2004), “Community-based Ecological Resistance: The Bergama Movement in Turkey”, Environmental Politics, Vol. 13, No. 2, 438-460.
- ÇOBAN, A. (2013), “Çevrecilik” (Haz. ATILGAN, G. A. ve E. A. Aytekin), Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Yordam Yayınları, 455-473.
- DOBSON, A. (2000), Green Political Thought, Third Edition, New York: Routledge.
- DURU, B. (1995), Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Kuruluşları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GEDİK, H. B. (2012), “Feminist Hareketler” (Editörler: KARTAL, B., KÜMBETOĞLU, B.), Yeni Toplumsal hareketler, T.C.Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 104-134.
- HEYWOOD, A. (2010), Siyasi İdeolojiler, Ankara: Adres Yayınları.
- ILLICH, I. (2011), Şenlikli Toplum (Çev. Ahmet KOT), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KELEŞ, R., HAMAMCI, C. ve ÇOBAN, A. (2009), Çevre Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.
- LACLAU, E. ve MOUFFE, C. (2008), Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru (Çev. Ahmet KARDAM), İstanbul: İletişim Yayınları.
- LE BON, G. (2009), Kitleler Psikolojisi (Çev. Hasan İLHAN), Ankara: Alter Yayıncılık.
- OFFE, C. (1999), “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması” (Haz. ÇAYIR, K.), Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yayınları, 53-81.
- OLGUN, H. (2012), “Eko-feminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm” (Ed.Orçun İMGA ve Hakan OLGUN), Yeşil ve Siyaset, Lotus Yayınevi, 357-386.
- PORRITT, J. (1989), Yeşil Politika (Çev. Alev Türker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ROBERTSON, R. (1999), Küreselleşme (Çev. Ümit Hüsrev YOLSAL), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- RITZER, G. (2011), Sosyoloji Kuramları (Çev. Himmet Hülür), Ankara: De Ki Basım Yayın.
- SCHUMACHER, E. F. (2010), Küçük Güzeldir (Çev. Osman Çetin Deniztekin), İstanbul: Varlık Yayınları.
- SIMONNET, D. (1990), Çevrecilik (Çev. Mehmet Selami ŞAKİROĞLU), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ü. (2006), “Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 30, No:1, 31-46.
- TİLLY, C. (2008), Sosyal Hareketler: 1768-2004 (Çev. Orhan DÜZ), İstanbul: Babil Yayınları.
- TUNÇ, H. (2008), “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: XII, 1-2.

Bahar-2014

Spring-2014

Cilt: 3 Sayı: 5 (32-42)

Volume: 3 Issue: 5 (32-42)

TOURAINÉ, A. (1997), Demokrasi Nedir? (Çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TOURAINÉ, A. (1999), "Toplumdan Toplumsal Harekete" (Haz:ÇAYIR, K.), Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yayınları, 35-53.

TURGUT, N. Y. (2009), Çevre Politikası ve Hukuku, Ankara: İmaj Yayınevi.

TÜRKDOĞAN, O. (2013), Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, 1. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

URL: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Postmodernizm>, [Erişim tarihi: 12.06.2014].

URL: <http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme>, [Erişim tarihi: 16.06.2014].

URL: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm>, [Erişim tarihi: 17.06.2014].

URL: <http://www.rehberogretmen.biz/dunyada-ve-amerikada-baris-hareketleri.htm>, [Erişim tarihi: 17.06.2014].

URL: <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/>, [Erişim tarihi: 19.06.2014].

URL: <http://www.foe.co.uk/>, [Erişim tarihi: 19.06.2014].

URL: http://onedio.com/haber/hes-lerin-can-suyu-olmadigini-gosteren-15-madde-317904?utm_source=onedio.com&utm_campaign=15%20Madde%20ile%20HES%27ler%20Neden%20%27Can%20Suyu%27%20De%20C4%9Fildir%3F&utm_medium=tweet, [Erişim tarihi: 19.06.2014].

URL: http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/melis-alphan_350/bizdeki-haliyle-hes-ler-hic-de-cevreci-degil-sayin-bakan_26531248, [Erişim tarihi: 19.06.2014].

YAYLACI, Filiz Göktuna (2012), "Sosyal hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar" (Editörler: KARTAL, B. ve KÜMBETOĞLU, B.), Yeni Toplumsal hareketler, T.C. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 32-60.